

สำนักหอสมุดกลาง พระจอมเกล้าลาดกระบัง

ปัญหาพิเศษ

เรื่อง

สภาพการเลี้ยงกระบือในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

CONDITIONS OF BUFFALO RAISING IN BANCOKMEK, BANCU
SUBDISTRICT, NAPHO DISTRICT, BURIRAM PROVINCE

เลขหมู่.....
เลขทะเบียน.....60018
วันเดือนปี 26 ส.ย. 2549

.b..... .i.....

ปัญหาพิเศษนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรครุศาสตร์อุตสาหกรรมบัณฑิต
สาขาวิชาเทคโนโลยีการเกษตร-การผลิตสัตว์
ภาควิชาครุศาสตร์เกษตร
คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง กรุงเทพฯ
ปีการศึกษา 2548

บทคัดย่อปัญหาพิเศษ

ปีการศึกษา 2548

ชื่อเรื่อง	สภาพการเลี้ยงกระบือในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์	
	CONDITIONS OF BUFFALO RAISING IN BANCOKMEK, BANCU SUBDISTRICT, NAPHO DISTRICT, BURIRAM PROVINCE	
ชื่อนักศึกษา	นายอนุช พัดไรสง	
สาขาวิชา	เทคโนโลยีการเกษตร-การผลิตสัตว์	ภาควิชา วิศวกรรมเกษตร
คณะ	วิศวกรรมอุตสาหการ	
อาจารย์ที่ปรึกษา	อาจารย์ ดร. ราตรี ศิริพันธุ์	

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกร สภาพการเลี้ยงกระบือ การตลาด และปัญหาการซื้อขายกระบือเนื้อ ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะอื่นๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงกระบือ และการเริ่มเลี้ยงกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือและเกษตรกรผู้เล็กลี้ยงกระบือในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ ใช้แบบสัมภาษณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจำนวน 35 ชุด โดยผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เก็บข้อมูลด้วยตนเอง จากนั้นนำข้อมูลที่ได้นำวิเคราะห์ทางสถิติโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) หาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

จากการวิจัย พบว่า เกษตรกรส่วนมากมีช่วงอายุระหว่าง 46-61 ปี ประกอบอาชีพทำนา อาชีพเสริมเลี้ยงสัตว์ พื้นที่ในการประกอบอาชีพเป็นของตนเองอยู่ระหว่าง 5-15 ไร่ ผู้เลี้ยงกระบือส่วนใหญ่เลี้ยงอยู่ในช่วง 2-5 ตัว ส่วนเป็นกระบือเพศเมีย (ร้อยละ 75) ส่วนมากอยู่ในช่วงระยะกระบือรุ่นจำนวน (ร้อยละ 32.14) กระบือที่เกษตรกรเลี้ยงจะเป็นกระบือปลัดทั้งหมดจุดประสงค์ของการเลี้ยง เลี้ยงกระบือไว้ เพื่อขายเป็นกระบือเนื้อ ระยะเวลาที่ใช้ในการเลี้ยงอยู่ในช่วง 2-3 ปี ลักษณะการเลี้ยงจะเป็นแบบปล่อยทุ่ง และลักษณะของคอก จะปลูกสร้างคอกไว้ได้ขึงข้าว อาหารที่ให้ เป็นหญ้าและฟางข้าว ไม่มีอาหารเสริม มีการทำวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อย (Foot and Mouth Disease) โดยอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน ปัญหาที่พบในการเลี้ยงกระบือส่วนมากจะพบ

ปัญหาเดียวกัน คือ ในฤดูแล้งจะ ไม่มีหญ้าให้กระบือกิน และในฤดูทำนา ก็จะไม่ มีพื้นที่สำหรับเลี้ยง กระบือ แหล่งที่มาของกระบือส่วนมากเกษตรกร ได้รับมรดกจากพ่อแม่จึงไม่มีต้นทุนค่าพันธุ์ กระบือ เกษตรกรต้องการให้ภาครัฐช่วยเหลือในเรื่องพันธุ์กระบือ เมล็ดพันธุ์พืชอาหารสัตว์ และ เวชภัณฑ์รักษาโรค

เกษตรกรผู้ที่เคยเลี้ยงกระบือเลิกเลี้ยงกระบือนานกว่า 5 ปี (ร้อยละ 80) เคยเลี้ยงกระบือ อยู่ ในช่วง 20-29 ปี จำนวน 40 เปอร์เซ็นต์ สาเหตุการเลิกเลี้ยงกระบือ มีสาเหตุมาจากการใช้แรงงาน จากรถไถนาแทนแรงงานกระบือ (ร้อยละ 55.1) เกษตรกรส่วนมากเห็นว่า ไม่มีผลกระทบต่ออันใด เกิดขึ้นจากการเลิกเลี้ยงกระบือ (ร้อยละ 34.39) ข้อเสนอแนะในการเริ่มเลี้ยงกระบือ ถ้าเปลี่ยนอาชีพ มาเป็นการเลี้ยงโคแทนจะให้ผลตอบแทนที่ดีกว่าการเลี้ยงกระบือจำนวน (ร้อยละ 76.67)

กิตติกรรมประกาศ

ปัญหาพิเศษนี้สำเร็จลงได้เพราะ ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่ายผู้วิจัย ขอขอบพระคุณอย่างสูงต่ออาจารย์ ดร. ราตรี ศิริพันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาปัญหาพิเศษภาควิชาครุ-
ศาสตร์เกษตร คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร
ลาดกระบัง ที่ได้ให้คำปรึกษาและคำแนะนำต่าง ๆ ตลอดจนตรวจทาน แก้ไขปัญหาพิเศษในครั้งนี้
จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ขอขอบพระคุณ ผศ.ศศิธร จารุสมบัติ ดร.ภักพงค์ ปวงสุข และ
อ.ปิยะนารถจันทร์เล็ก ที่ช่วยตรวจสอบความถูกต้องของแบบสัมภาษณ์ และให้คำแนะนำต่างๆ
ขอขอบพระคุณเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ และเกษตรกรผู้เด็กเลี้ยงกระบือในบ้าน โศกเมฆ ตำบล
บ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์ ขอขอบพระคุณผู้ปกครองที่
ให้กำลังใจและสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการทำปัญหาพิเศษ สุดท้ายขอขอบคุณเพื่อนๆ สาขาวิชา
เทคโนโลยีการเกษตร-การผลิตสัตว์ ทุกท่านที่คอยช่วยเหลือแนะนำและเป็นกำลังใจในการทำ
ปัญหาพิเศษครั้งนี้ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดความสมบูรณ์ของปัญหาพิเศษในเล่มนี้

ความดีของปัญหาพิเศษเล่มนี้ ขอมอบให้กับบิดามารดาที่ให้การสนับสนุนด้านทุนทรัพย์
และกำลังใจ รวมทั้งอาจารย์ทุกท่านและผู้มีพระคุณทุกท่านที่ได้ให้ความรู้ข้อคิดต่างๆ ในการดำเนิน
ชีวิตที่ดีในสังคม

นุฎติ พัดไธสง

มีนาคม 2549

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อปัญหาพิเศษ.....	ก
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์.....	2
1.3 ขอบเขตของปัญหา.....	2
1.4 นิยามศัพท์.....	3
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
บทที่ 2 การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	5
2.1 การเลี้ยงกระบือ.....	5
2.2 ความสัมพันธ์ของกระบือกับวิถีชีวิตเกษตรกร.....	13
2.3 การใช้ประโยชน์จากกระบือ.....	14
2.4 สาเหตุและปัญหาที่ทำให้การเลี้ยงกระบือลดลง.....	16
2.5 สภาพทั่วไปและการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรใน บ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์.....	17
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	18
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	20
3.1 ประชากร.....	20
3.2 การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง.....	20
3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	20
3.3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล.....	20
3.3.2 วิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์และลักษณะของแบบสัมภาษณ์.....	20
3.3.3 วิธีดำเนินการสัมภาษณ์.....	21
3.3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ.....	21

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัยและวิจารณ์ผล.....	22
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ.....	30
บรรณานุกรม.....	34
ภาคผนวก.....	36

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือและเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ	23
2	จำนวนกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ.....	25
3	ข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ.....	28

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

กระบือนับว่าเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความสำคัญต่อเกษตรกรรายย่อยในชนบทอยู่ตลอดมา โดยนับว่าเป็นส่วนหนึ่งในระบบการผลิตการเกษตรที่มีการเพาะปลูกเป็นรายได้หลัก นานมาแล้วที่กระบือถูกใช้เป็นแหล่งแรงงานในการเกษตร การใช้มูลเป็นปุ๋ยและเมื่อมีความจำเป็นก็สามารถขายเป็นรายได้อีกทางหนึ่งด้วย ในขณะที่เดียวกันกระบือสามารถใช้ผลพลอยได้ในไร่นาซึ่งมีราคาถูกมาใช้เป็นอาหารเพื่อเปลี่ยนให้เป็นเนื้อสัตว์ที่มีราคาสูงได้ จะสังเกตได้ว่ากระบือพื้นเมืองและโคที่เลี้ยงด้วยอาหารแบบเดียวกันและอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกันนั้น โคจะมีร่างกายผอมในขณะที่กระบือยังคงสภาพเดิม ซึ่งอาจเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านสรีรวิทยา และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทำให้กระบือมีความแตกต่างจากโค และเอื้อประโยชน์ในการนำเอาสารอาหารไปเปลี่ยนแปลงเป็นเนื้อได้ดีกว่าโค อย่างไรก็ตามจากข้อเท็จจริงซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าการเลี้ยงกระบือของเกษตรกร ได้ถูกละเลยจากภาครัฐ และแม้กระทั่งเกษตรกรเองก็นิยมและหันไปเลี้ยงสัตว์พันธุ์ต่างประเทศ การเลี้ยงกระบือของเกษตรกรยังเป็นไปแบบพื้นบ้าน ไม่มีระบบการผลิตในเชิงธุรกิจ ทั้งนี้เนื่องจากมองข้ามความสำคัญดังกล่าว ซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องกับลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรเอง

กระบือสามารถใช้แรงงานในไร่นาและลากเกวียนได้ดีกว่าโค โดยทั่วไป กระบือไถนาได้วันละ 4-6 ชั่วโมง หรือประมาณครึ่งไร่ถึงหนึ่งไร่ การใช้กระบือไถนาจะเสียค่าใช้จ่ายถูกกว่าใช้รถไถนาขนาดเล็ก นอกจากนี้ยังจะได้ปุ๋ยจากมูลใส่ไร่นาอีกด้วย ประมาณได้ว่ากระบือหนึ่งตัวให้มูลเป็นปุ๋ยได้ถึงปีละ 1-2 ตัน ทำให้เกษตรกรสามารถประหยัดค่าปุ๋ยลงได้จำนวนหนึ่ง ปัจจุบันมูลกระบือสามารถขายได้ราคาหากเลี้ยงกระบือหลายตัวก็อาจมีรายได้จากการขายมูลกระบือได้อีกด้วย (จรัญ จันทักขณา, 2527 : 31-41)

การเลี้ยงกระบือสามารถก่อให้เกิดประโยชน์มากมายที่คนส่วนใหญ่มองข้าม อาจจะมีการศึกษาอย่างไม่จริงจัง หรือไม่ศึกษาเลย แท้จริงแล้วกระบือให้ประโยชน์มาก เช่น เป็นการสร้างอาชีพให้กับเกษตรกรชาวไร่ชาวนาให้มีงานทำนอกเหนือจากฤดูทำนา ไม่จำเป็นต้องละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดเข้ามาหางานทำในต่างเมืองใหญ่ กระบือใช้แรงงานแทนเครื่องจักรที่ไม่ต้องเติมน้ำมัน และยังเป็นตัวกำจัดวัชพืชให้กับเกษตรกร ได้เป็นอย่างดี เมื่อกระบือตายลงทุกส่วนของร่างกาย

สามารถใช้ประโยชน์ได้ทั้งสิ้น การเลี้ยงกระบือก่อให้เกิดอาชีพอื่นๆตามมาอีกมากมาย เช่น โรงงานฆ่าสัตว์พ่อค้าขายเนื้อระดับต่างๆ โรงงานฟอกหนัง โรงงานทำลูกชิ้นและอื่นๆ อีกมากมาย รวมถึงการค้าระหว่างประเทศ

เกษตรกรในหมู่บ้าน โศกเมฆมีทั้งหมด 105 ครัวเรือนประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก สภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้น ที่ดินส่วนใหญ่เป็นดินทรายและค่อนข้างเค็ม จึงไม่เหมาะทำการเกษตรมากนัก และนอกเหนือจากอาชีพทำนาเป็นหลักแล้วเกษตรกรก็เลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพเสริม เช่น โคเนื้อ กระบือ สำหรับเกษตรกรที่เลี้ยงกระบือมีทั้งหมด 5 ครัวเรือน ซึ่งนับว่ามีจำนวนน้อยมาก เนื่องจากการใช้เทคโนโลยีเข้ามาทดแทนจึงทำให้เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือนับวันน้อยลง (นางผั่ว ผอนนอก. เกษตรกร. สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2549)

เนื่องด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความต้องการศึกษาสภาพการเลี้ยงกระบือ ปัญหาและข้อเสนอแนะต่างๆ ในการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรในบ้าน โศกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ และเกษตรกรผู้เลิกเลี้ยงกระบือในบ้าน โศกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษาสภาพการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือในบ้าน โศกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์
3. เพื่อศึกษาการตลาดและปัญหาการซื้อขายกระบือเนื้อของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ
4. เพื่อศึกษาความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆเกี่ยวกับการเลี้ยงกระบือ และการเริ่มเลี้ยงกระบือของเกษตรกรผู้เลิกเลี้ยงกระบือในบ้าน โศกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

1.3 ขอบเขตของปัญหา

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตเป็น 2 ด้านดังนี้

ขอบเขตด้านประชากร เป็นการศึกษาที่บ้าน โศกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์โดยการเลือกกลุ่มประชากรผู้เลี้ยงกระบือ 5 ราย และ การสุ่มร้อยละ 30 จากประชากรที่เลี้ยงกระบือทั้งหมด 100 ราย ได้กลุ่มตัวอย่าง 30 ราย ประชากร 100-1,000 สุ่มร้อยละ 25-30 เพราะตัวอย่างที่ได้มีความเหมาะสมที่นำมาอ้างอิงถึงประชากรทั้งหมดได้เป็นอย่างดี และยังคงสะดวกในการเก็บข้อมูลอีกด้วย (เพ็ญแข แสงแก้ว, 2541 : 31)

ขอบเขตด้านเนื้อหาเป็นการศึกษาสภาพการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์จะครอบคลุมเนื้อหาดังต่อไปนี้

เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ

1. พันธุ์กระบือที่เกษตรกรนิยมเลี้ยง
2. แหล่งที่มาของกระบือ
3. จุดประสงค์ของการเลี้ยงกระบือ
4. ระยะเวลาในการเลี้ยงกระบือ
5. ต้นทุนในการเลี้ยงกระบือ
6. ผลตอบแทนที่ได้จากการเลี้ยงกระบือ
7. ความคิดเห็น ปัญหาต่างๆ และ ข้อเสนอแนะในการเลี้ยงกระบือ

เกษตรกรผู้เลิกเลี้ยงกระบือ

1. สาเหตุของการเลิกเลี้ยงกระบือ
2. ผลกระทบของการเลิกเลี้ยงกระบือ
3. ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเริ่มเลี้ยงกระบือ
4. ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาในการเลี้ยงกระบือ

1.4 นิยามศัพท์

บ้านโคกเมฆ หมายถึง หมู่บ้านหนึ่งในตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ซึ่งประกอบด้วย 105 หลังคาเรือน

สภาพการเลี้ยงกระบือ หมายถึง สภาพทั่วไปของการเลี้ยงกระบือในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ หมายถึง เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

เกษตรกรผู้เลิกเลี้ยงกระบือ หมายถึง เกษตรกรที่เลิกเลี้ยงกระบือและอาศัยอยู่ในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ ในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

2. ได้ทราบถึงสภาพการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรในบ้าน โศกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์
3. ได้ทราบปัญหาที่แท้จริงและข้อเสนอแนะจากเกษตรกรในบ้าน โศกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ เกี่ยวกับการเลี้ยงกระบือ
4. หน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้ เช่น กรมปศุสัตว์ องค์การบริหารส่วนตำบล

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาสภาพการเลี้ยงกระบือในบ้าน โลกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์
ในปี พ.ศ.2548 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 2.1 การเลี้ยงกระบือ
- 2.2 ความสัมพันธ์ของกระบือกับวิถีชีวิตเกษตรกร
- 2.3 การใช้ประโยชน์จากกระบือ
- 2.4 สาเหตุและปัญหาที่ทำให้การเลี้ยงกระบือลดลง
- 2.5 สภาพทั่วไปและการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรใน บ้าน โลกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 การเลี้ยงกระบือ

2.1.1 พันธุ์กระบือ

กระบือในโลกมี 2 ชนิด คือกระบือป่า และกระบือบ้าน จรัญ จันทลักษณ์ (2527: 19) กล่าวว่าประเภทของกระบือ สามารถแบ่งกระบือบ้านออกไปได้อีก 2 ประเภทดังนี้คือ

กระบือปลัก (Swamp Buffalo) ประเทศต่าง ๆ ในแถบเอเชีย ได้แก่ ไทย พม่า อินเดีย มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย พม่า เวียดนาม กัมพูชา ลาว มีกระบือปลักเป็นจำนวนมาก ใช้สำหรับทำงานในท้องนา เพื่อปลูกข้าว และลากเข็นเมื่อกระบือใช้งานไม่ได้แล้ว ก็จะส่งเข้าโรงฆ่าเพื่อใช้เนื้อเป็นอาหาร กระบือปลัก มีความแข็งแรง มีกีบเท้าใหญ่ เคลื่อนไหว และเจริญเติบโตช้า ไม่ค่อยทนความร้อนจะแสดงอาการทรมานทรมายเมื่อไม่ได้ลงน้ำเป็นเวลานาน ชอบแช่ในโคลนตมเพื่อป้องกันแสงแดดและแมลงรบกวน กระบือปลักได้แก่ กระบืออินโดนีเซีย และกระบือไทย เป็นต้น กระบือปลักของไทยมีลักษณะ ขนาด และสี คล้ายกระบือในพม่า กัมพูชา ลาว มาเลเซีย ซึ่งมีสี 2 สี คือ สีเทาเข้มเกือบดำและอีกสี คือสีเผือกซึ่งจะมีผิวหนังสีชมพู

กระบือน้ำหรือกระบือแม่น้ำ (River Buffalo) กระบือพวกนี้คือ กระบือที่พบในอินเดีย ปากีสถาน อียิปต์ ยุโรปตอนใต้ กระบือชนิดนี้เป็นกระบืออนม ชอบน้ำสะอาด ไม่ชอบลงโคลน ได้แก่ กระบืออียิปต์ กระบือคอเคเซียน และกระบือเมดิเตอร์เรเนียน เป็นต้น กระบือแม่น้ำเพิ่งเข้ามา

คู่ประเทศไทยประมาณสมัยรัชการที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และส่วนใหญ่นิยมเลี้ยงอยู่ในส่วนราชการ ยังไม่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตคนไทยมากนัก

กระบือมีอยู่ 2 ชนิด คือ กระบือป่าและกระบือบ้าน กระบือบ้าน สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ กระบือปลักและกระบือแม่น้ำความแตกต่างระหว่างกระบือ 2 ประเภทนี้ คือกระบือแม่น้ำจะชอบน้ำไม่ชอบโคลนและยังไม่มีควมสำคัญต่อคนไทยมากนักส่วนกระบือปลักจะชอบโคลนมีมากในแถบเอเชียซึ่งจะเลี้ยงไว้ใช้งานและบริโภค กระบือปลักถึงแม้จะเจริญเติบโตช้าแต่ข้อดี คือจะมีความแข็งแรง ทนต่อสภาพแวดล้อมในประเทศไทยได้ดี

2.1.2 ลักษณะทั่วไปของกระบือ

ขนาด กระบือจะโตเต็มวัยเมื่ออายุระหว่าง 5-8 ปี น้ำหนักตัวผู้โตเต็มวัยโดยเฉลี่ย 520-560 กิโลกรัม ตัวเมียเฉลี่ยประมาณ 360-440 กิโลกรัม ตัวผู้จะใหญ่กว่าตัวเมีย

รูปร่างหน้าตา กระบือส่วนใหญ่รูปร่างอ้วน เตี้ย พุงพี ลำตัวสั้น ท้องกางกลม แข็งขาสั้น เขากางยาว ปลายเขาโค้งเป็นวงคล้ายพระจันทร์เสี้ยว

สี กระบือมีอยู่ 2 สี คือกระบือที่มีขนสีดำกับกระบือที่มีขนสีขาว โดยทั่วไปกระบือมีขนสีดำ ส่วนกระบือขนสีขาวหรือเรียกว่ากระบือเผือก

เขา กระบือ โดยทั่วไปหรือส่วนใหญ่มีเขายาวกางออกสองข้างคิระษะ ปลายเขาโค้งเข้าหากัน ลักษณะเขากระบือส่วนล่างเป็นสีเหลี่ยมรูปมนผิวขรุขระเป็นปล้อง ส่วนบนกลมเรียวยาวปลายแหลม ผิวลื่น กระบือบางตัวมีเขาผิดปกติ คือเขาสั้นทู่หรือเขาทูลงท้อยลงสองข้างคิระษะ ขนาดเขากระบือโดยปกติยาวประมาณ 60-120 เซนติเมตร ฟัน กระบือมีฟันล่าง 20 ซี่ ส่วนฟันบนมีเฉพาะกราม 12 ซี่ ไม่มีฟันหน้า ด้วยเหตุนี้ชาวนาจึงเชื่อว่ากระบือไม่มีฟันบน (เสกสรร เตชะรังและอังครา ฉายาทอง : 2546)

2.1.3 การเจริญเติบโตและการสืบพันธุ์

ลูกกระบือจะกินนมแม่จนอายุประมาณ 1.5 ปี กระบือจะเจริญเติบโตและสามารถใช้งานได้ระหว่างอายุ 2.5-3 ปี ช่วงที่ใช้งานได้ดีที่สุดคือระหว่างอายุ 5-8 ปี กระบือแต่ละตัวจะใช้งานได้จนอายุย่างเข้า 20 ปี อายุกระบือ โดยทั่วไปเฉลี่ยประมาณ 25 ปี (ยกเว้นกรณีที่กระบือบางตัวอาจมีอายุยืนผิดปกติ) กระบือตัวผู้สามารถเป็นพ่อพันธุ์ได้ตั้งแต่อายุ 2 ปี ส่วนกระบือตัวเมียสามารถเป็นแม่พันธุ์ได้ตั้งแต่อายุ 3 ปีขึ้นไป กระบือจะตั้งท้องช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวซึ่งเป็นฤดูที่อาหารอุดมสมบูรณ์กระบือจะอ้วนท้องประมาณ 10.5 เดือน ก่อนและหลังคลอด 2-3 อาทิตย์ ไม่นิยมใช้งานหนักปกติกระบือจะคลอดลูก 2 ตัว ในเวลา 3 ปี

2.1.4 การคัดเลือกกระป๋องที่ใช้เป็นพ่อพันธุ์ตามหลักเกณฑ์ต่อไปนี้

1. เกิดจากพ่อแม่ที่มีลักษณะดีให้ลูกดก
2. มีอายุระหว่าง 3 ปีครึ่งถึง 10 ปี นอกจากจำเป็นอาจใช้พ่อกระป๋องหนุ่มอายุ 2 ปีครึ่งขึ้นไป
3. มีส่วนสูง 130 เซนติเมตร ขึ้นไป และมีความยาวรอบอกเมื่อวัดตรงซอกขาหน้า ไม่ต่ำกว่า 195 เซนติเมตร

4. มีอวัยวะเพศสมบูรณ์ ไม่ผิดปกติ
5. มีเปลี่ยวขึ้น หรือแสดงลักษณะอาการเป็นสัด ซึ่งเป็นลักษณะของเพศผู้
6. ไม่คร่ำ

ควรให้กระป๋องพ่อพันธุ์ได้กินอาหารที่มีคุณภาพดี มีคุณค่าทางอาหาร ได้แก่ โปรตีน พลังงาน และแร่ธาตุอย่างเพียงพอ ถ้าพ่อพันธุ์เลี้ยงใช้งานด้วยก่อนที่จะให้ผสมพันธุ์ควรให้พ่อกระป๋องได้พักอย่างเพียงพอ ก่อน กระป๋องหนุ่มอายุ 2.5 ปีขึ้นไป อาจสามารถใช้เป็นพ่อพันธุ์ได้ หากมีความแข็งแรง และสมบูรณ์เพียงพอ อย่างไรก็ตามควรใช้กระป๋องหนุ่มเฉพาะกับแม่กระป๋องที่ตัวเล็กไม่สามารถผสมกับพ่อกระป๋องตัวโตได้เท่านั้น ไม่ควรให้พ่อกระป๋องได้ผสมพันธุ์กับลูกสาวหรือแม่กระป๋องที่เป็นพี่น้องกัน เพราะจะเป็นการผสมแบบเลือดชิดจะทำให้ได้ลูกที่มีลักษณะไม่ดี ดังนั้นควรเปลี่ยนพ่อกระป๋องทุกๆ 3 หรือ 4 ปี (เสกสรร เศษะรังและอังฉรา ฉายาทอง : 2546)

2.1.5 กระป๋องเพศเมียที่เหมาะสมจะใช้ทำพันธุ์ควรมีลักษณะดังนี้ เกิดจากพ่อแม่ที่มีลักษณะดี ให้ลูกดกมีส่วนสูง 125 เซนติเมตรขึ้นไป และมีความยาวรอบอก ไม่ต่ำกว่า 180 เซนติเมตร หรือมีน้ำหนัก 350 กิโลกรัม ขึ้นไป มีอายุระหว่าง 2 ปี ถึง 10 ปี มีอวัยวะเพศสมบูรณ์ ไม่เป็นหมันมีลักษณะเป็นกระป๋องเพศเมีย เต้านมไม่ผิดปกติ มีสุขภาพสมบูรณ์ ผู้เลี้ยงควรคอยสังเกตการเป็นสัดของแม่กระป๋องสาวให้ดี เพื่อจะได้จัดการผสมพันธุ์ได้แม่กระป๋องไม่ควรอ้วนหรือผอมเกินไป จะทำให้การผสมติดยาก

2.1.6 การผสมพันธุ์ กระป๋องเป็นสัตว์ที่ผสมพันธุ์ตลอดปีแม้ว่ากระป๋องที่เกษตรกรเลี้ยงส่วนใหญ่แม่กระป๋องจะออกลูกเป็นช่วงฤดูก็ตาม สาเหตุก็เพราะ ในช่วงฤดูทำนาแม่กระป๋องไม่มีโอกาสได้รับการผสมพันธุ์ จะมีโอกาสได้รับการผสมกับพ่อพันธุ์ในช่วงที่กระป๋องได้รวมฝูงกันในช่วงนา หลังจากเกี่ยวข้าวแล้วเท่านั้น การผสมพันธุ์ในฤดูแล้งอาจมีปัญหาทำให้การผสมติดต่ำ โดยเฉพาะการใช้วิธีการผสมเทียม เนื่องจากอากาศร้อนจะทำให้น้ำเชื้อพ่อพันธุ์มีคุณภาพลดลงแม่กระป๋องที่มีสุขภาพไม่สมบูรณ์จะทำให้แสดงอาการเป็นสัดไม่ชัดเจน และทำให้อัตราการผสมติดต่ำ (จิราภรณ์ คำแก้ว : 2546)

อายุที่สามารถผสมพันธุ์ได้ของกระปือแตกต่างกันตามเพศและพันธุ์กระปือ การผสมกระปือสาวที่อายุหรือมีน้ำหนักน้อยเกินไป จะทำให้แม่กระปือชะงักการเจริญเติบโตและให้ลูกไม่สมบูรณ์ แม้ว่ากระปือตัวผู้สามารถสร้างน้ำเชื้ออสุจิได้ตั้งแต่อายุ 1 ปี แต่การใช้กระปือตัวผู้ที่อายุน้อยเกินไปเป็นพ่อพันธุ์หรือให้มีโอกาสผสมพันธุ์กับกระปือตัวเมีย จะมีผลเสียเช่นเดียวกัน เนื่องจากน้ำเชื้อของกระปืออายุน้อยยังไม่มีความสมบูรณ์แข็งแรงเท่าที่ควร ดังนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้กระปือผสมพันธุ์กันก่อนวันที่เหมาะสม จึงควรควบคุมลูกกระปือตัวผู้และตัวเมียหลังจากหย่านมแล้วที่อายุประมาณ 10 ถึง 12 เดือน ขึ้นไป ไม่ให้ให้มีโอกาสผสมพันธุ์จนกว่ากระปือตัวเมียจะมีอายุประมาณ 2.5 ปี หรือสูงไม่ต่ำกว่า 125 เซนติเมตร หรือควรมีน้ำหนักไม่ต่ำกว่า 350 กิโลกรัมและกระปือตัวผู้อายุประมาณ 3.5 ปีหรือสูงไม่ต่ำกว่า 130 เซนติเมตร แต่ถ้าจำเป็นอาจใช้กระปือตัวผู้ตั้งแต่ 2.5 ปีใช้ผสมพันธุ์ได้ แต่ควรใช้ผสมกับแม่กระปือจำนวนน้อยตัวลง

2.1.7 รูปแบบการผสมพันธุ์ สุรชัย ชาครีย์รัตน์ (2524 : 37-38) ได้อธิบายรูปแบบการผสมพันธุ์ไว้ว่ามี 3 รูปแบบดังนี้

1. การปล่อยให้พ่อพันธุ์คุมฝูง วิธีนี้มีข้อดีคือผู้เลี้ยงไม่ต้องคอยสังเกตการเป็นสัดของแม่กระปือ กระปือเพศผู้จะทราบและทำการผสมกับแม่กระปือเอง แต่มีข้อเสียคือถ้ามีแม่กระปือเป็นสัด พ่อกระปือจะคอยไล่ตามจนไม่สนใจกินอาหาร ถ้าหากมีกระปือเพศเมียมีจำนวนหลายตัวเป็นสัดใกล้เคียงกันจะทำให้พ่อกระปือมีร่างกายทรุดโทรม ตามปกติควรจะใช้กระปือพ่อพันธุ์หนึ่งตัวคุมฝูงแม่กระปือประมาณ 20 ตัว

2. การจูงเข้าผสม ได้แก่ การจูงพ่อพันธุ์กระปือมาผสมกับแม่กระปือหรือจูงแม่กระปือมาผสมกับพ่อพันธุ์ วิธีนี้แยกพ่อกระปือไปเลี้ยงต่างหากทำให้สามารถดูแลพ่อกระปือให้สุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงได้ดี พ่อกระปือตัวหนึ่งสามารถผสมกับแม่กระปือได้จำนวนมากกว่าการปล่อยให้คุมฝูง แต่มีข้อเสียคือ ผู้เลี้ยงต้องคอยสังเกตการเป็นสัดของแม่กระปือถ้าพลาดการสังเกตการเป็นสัดแล้ว แม่กระปือจะเสียโอกาสที่จะได้รับการผสมจะต้องรอไปจนกว่าจะเป็นสัดอีกรอบหนึ่ง การจูงเข้าผสมสามารถทำให้พ่อกระปือสามารถผสมกับกระปือเพศเมียได้มากขึ้น พ่อกระปือหนุ่มอายุ 2.5 ปี ถึง 3.5 ปี ควรใช้ผสมกับแม่กระปือไม่เกินปีละ 20 ตัว พ่อกระปือ อายุ 3.5 ปี ขึ้นไปสามารถผสมแม่กระปือปีละ 30-40 ตัว

3. การผสมเทียม ได้แก่ การที่เจ้าหน้าที่จะนำน้ำเชื้อของกระปือพันธุ์ดีมาผสมกับแม่กระปือที่เป็นสัด ปัจจุบันกรมปศุสัตว์มีหน่วยผสมเทียมที่สามารถให้บริการได้เกือบทุกอำเภอทั่วประเทศ ผู้เลี้ยงจะต้องคอยสังเกตการเป็นสัดของแม่กระปือของตัวเอง เมื่อเห็นแม่กระปือเริ่มเป็นสัดต้องรีบไปแจ้งเจ้าหน้าที่ผสมเทียมทันที ไข่จะเริ่มตกหลังจากสิ้นสุดการเป็นสัดแล้ว 12-24 ชั่วโมง เวลาที่เหมาะสมที่สุดในการผสมเทียมคือ 24-36 ชั่วโมงหลังจากเริ่มเป็นสัด เพื่อสะดวกใน

การผสมเทียมเกษตรกรควรมีการจัดทำของผสมเทียมที่บ้านหรือภายในหมู่บ้าน เมื่อเจ้าหน้าที่มาทำการผสมเทียมควรมีคนคอยช่วยอย่างน้อย 2 คน แม้กระป๋องที่ได้รับการผสมแล้วผู้เลี้ยงควรกักอยู่ในคอกที่มีที่ร่ม ไม่ควรปล่อยให้แม่กระป๋องตากแดดหรือวิ่งไปในท้องทุ่งเพราะจะทำให้โอกาสผสมติดต่ำลง การผสมเทียมมีข้อดีคือ ไม่ต้องเลี้ยงดูกระป๋องพ่อพันธุ์ ทำให้ไม่ต้องเปลืองอาหารและแรงงาน แต่ก็มีข้อเสียคือ ผู้เลี้ยงต้องคอยดูการเป็นสัดของกระป๋องเพศเมีย และต้องรีบไปแจ้งเจ้าหน้าที่ให้มาผสมเทียมให้ทันเวลา

2.1.8 การเป็นสัด

กระป๋องเพศเมียที่จะผสมติดได้จะต้องอยู่ในระยะเป็นสัด ซึ่งเป็นระยะที่แสดงอาการมีอารมณ์ทางเพศและพร้อมที่จะได้รับการผสมพันธุ์ อาการแสดงการเป็นสัดของกระป๋องไม่ชัดเจนเหมือนในโค ผู้เลี้ยงจะต้องสังเกตให้ดี กระป๋องจะมีอาการกระวนกระวายกว่าปกติ ไล่ขึ้นทับตัวอื่นหรือยอมให้ตัวอื่นขึ้นทับ อวัยวะเพศจะบวมกว่าเดิม ผนังด้านในช่องคลอดจะมีสีชมพูออกแดงในช่วงต้นของการเป็นสัดอาจมีเมือกใส ๆ ไหลออกมาในช่วงหลัง ๆ น้ำเมือกจะข้นและเหนียวขึ้น กระป๋องไทยจะเป็นสัดอยู่ยาวนานประมาณ 24 ถึง 36 ชั่วโมง ถ้าไม่ได้รับการผสมหรือผสมไม่ติดอีกประมาณ 20 ถึง 22 วัน (เฉลี่ย 21 วัน) จะกลับเป็นสัดใหม่อีก กระป๋องเพศเมียประมาณร้อยละ 30 ถึง 40 จะแสดงอาการเป็นสัดไม่ชัดเจนหรือเป็นสัดเงียบ และส่วนใหญ่จะแสดงอาการเป็นสัดในเวลากลางคืน ดังนั้นถ้าใช้วิธีการจูงเข้าผสม หรือการผสมเทียมแล้วผู้เลี้ยงต้องคอยสนใจ สังเกตให้ดี มิฉะนั้นอาจจะพลาดการผสม แม่กระป๋องที่คลอดลูกแล้วต้องใช้เวลาอย่างน้อย 60 วัน มดลูกและอวัยวะสืบพันธุ์ จึงจะกลับคืนสู่สภาพปกติ ดังนั้น จึงไม่ควรผสมแม่กระป๋องหลังจากคลอดลูกแล้วก่อนหน้านี้ (สุรชัย ซาครีย์รัตน์, 2524 : 27)

2.1.9 การดูแลกระป๋องตั้งท้อง

1. ต้องให้กระป๋องออกกำลังกายโดยปกติ แต่อย่ามากเกินไป
2. อย่าให้กระป๋องท้องผูกเพราะจะคลอดลูกยาก ควรให้อาหารที่ฟาม (bulky)
3. อย่าให้เดินไกล ๆ มาก หรือวิ่งเร็ว ๆ หรือตกอกตกใจมากเกินไปหรือกระทบกระแทกสัตว์อื่นหรืออย่ามีการขนย้ายกระป๋องท้องถ้าไม่จำเป็น
4. อย่าเอาไปไว้รวมกับกระป๋องแห้งลูก
5. ถ้าเป็นกระป๋องที่ทำการรีดนมอย่างหนัก ควรหยุดรีดก่อนเวลาที่คิดว่าจะคลอดประมาณ 8-10 สัปดาห์
6. ต้องให้อาหารที่บำรุงลูกในท้องเพิ่มขึ้นด้วย เพื่อสร้างกระดูกและกล้ามเนื้อ
7. เมื่อเวลาท้องแก่จนคลอด ควรแยกไปขังไว้ต่างหาก (เสกสรร เตชะรังและอัจฉรา ฉายาทอง : 2546)

2.1.10 การดูแลกระบือเวลาคลอดลูกและหลังคลอดลูก

เมื่อแยกกระบือที่จวนคลอดออกไว้ต่างหากแล้ว ควรหาหญ้าหรือฟางแห้งๆ ปูรองนอน และหมั่นทำความสะอาดบ้าง สถานที่ที่จะแยกแม่กระบือออกมาควรสะอาด เย็น ควรขลิบขนที่อยู่ใกล้ๆ อวัยวะสืบพันธุ์ อาหารที่ให้ควรอ่อนโยนง่าย เช่น รำละเอียดและอื่นๆ กระบือแม่ที่เคยแห้งหรือมักมีรกค้าง ควรแยกเอาไว้ต่างหาก และเมื่อทำการคลอดแล้ว ควรใช้ยาฆ่าเชื้อโรคในคอกและคิน และเผาหญ้าหรือฟางแห้งที่รองให้หมด เมื่อแม่กระบือจะคลอดก็ควรมาดูบ้าง เพื่อจะต้องช่วยเหลือ แต่ส่วนมากแล้วไม่ต้องช่วย ลูกกระบือที่อยู่ในท่าคลอดที่ปกติคือ หัว คอและขาหน้าจะออกก่อน ถ้าเอาหลังออกหรือก้นออก นั่นแสดงว่าเกิดคลอดลูกยากแล้ว ต้องเรียกหาสัตวแพทย์มาช่วยแก้ไข การที่ให้ผู้เลี้ยงมาคอยดูก็เพียงแค่ว่าเพียงแค่ว่าเพื่อช่วยเหลือเท่าที่จะช่วยได้ เช่น ดูว่ารกออกเป็นปกติหรือไม่ หรือบางที่ลูกไหลออกมาแล้ว แต่แม่เบ่งไม่ออก ก็ช่วยดึงเบาๆ(หลังจากได้ทำความสะอาดมือเรียบร้อยแล้ว) ในขณะที่เบ่งหรือถ่างที่หุ้มตัวลูกไม่ขาดก็ช่วยฉีกออก ถ้าลูกกระบือหายใจไม่ออกโดยมีอะไรมาอุดจมูกก็ช่วยควักออก หรือเมื่อลูกออกแล้วแต่รกห้อยอยู่นานไม่ออกก็ช่วยดึงบ้าง ถ้าลูกกระบือเบ่งไม่หายใจ ก็อาจช่วยโดยดึงลิ้นออกมาจากปาก และจับขาหลังยกขึ้นให้หัวห้อยและผายปอด เป็นต้น ลูกกระบือจะตั้งคั้นหายใจโดยถอนหายใจหรือไอเบาๆ นั่นแสดงว่า การหายใจหรือชีวิตของลูกกระบือเริ่มคั้นแล้ว เมื่อคลอดลูกแล้วแต่ลูกยังไม่ได้กินนมแม่ ก็ควรจับอุ้มช่วยลูกโดยให้ลูกดูดน้ำนมเหลือง (colostrum) น้ำนมระยะแรกนี้สำคัญมาก เพราะเป็นอาหารและยาถ่ายที่สำคัญที่สุดต้องให้ลูกกินให้ได้ ส่วนแม่กระบือเมื่อคลอดลูกแล้ว ควรให้น้ำและหญ้าอ่อนๆ และให้พักผ่อนได้รับความสบาย ถ้าแม่กระบือไม่เลียลูกควรใช้ผ้านุ่มๆ เช็ดตัวลูกกระบือให้แห้งเพื่อทำให้เลือดกระจายไปทั่วๆ ตัวหรือใช้น้ำเกลือทาถู เพื่อเร่งเร้าทำให้แม่กระบือเลียลูก และควรแฉะที่สายสะดือด้วยยาฆ่าเชื้อ เช่น ทิงเจอร์ไอโอดีน ลูกกระบือที่แข็งแรงจะยืนขึ้นและกินนมภายใน 1 ชั่วโมงภายหลังคลอด (จิราภรณ์ คำแก้ว : 2546)

ในการปฏิบัติขณะแม่กระบือจะคลอดลูกนั้นเราควรเตรียมคอกให้สะอาด มีฟางหรือหญ้าแห้งมารอง อาหารที่ให้ควรเป็นหญ้าหรือรำข้าว เพื่อป้องกันแม่กระบือท้องผูกแล้วคอยสังเกตว่าแม่กระบือคลอดลูกเป็นปกติหรือไม่ ถ้าคลอดลูกยากหรือเบ่งแต่ไม่ออก ควรทำการช่วยเหลือโดยการช่วยดึงเบาๆ และถ้าพบว่าลูกกระบือที่คลอดออกมาไม่หายใจ ควรช่วยทำการผายปอดโดยการยกขาหลังขึ้นแล้วเขย่าเบาๆ ลูกกระบือก็จะค่อยๆ หายใจหรือมีการช่วยเช็ดเมือกที่ติดอยู่ตามจมูกและปากหรือตามลำตัวในกรณีแม่ไม่เลียลูก

2.1.11 น้ำนมเหลือง (colostrum) น้ำนมนี้เป็นครั้งแรกของแม่กระบือเริ่มหลังตั้งแต่มื่อลูกกระบือคลอดจนถึง 5 วันหลังคลอด แม้ว่าจะเรียกนมที่มีตั้งแต่เริ่มคลอดจนถึง 5 วันนี้ว่า น้ำนมเหลืองก็ตามแต่น้ำนมเหลืองที่ดีที่สุดมีประโยชน์มากที่สุดสำหรับลูกกระบือ คือ นับตั้งแต่วันที่

หนึ่งถึงวันที่สามและน้ำนมเริ่มเปลี่ยนจากน้ำนมเหลืองเป็นน้ำนมปกติในวันที่ 6 และใช้สำหรับมนุษย์รับประทานได้ในวันที่ 6 นี้ การที่น้ำนมเหลืองเป็นน้ำนมที่จำเป็นแก่ลูกกระป๋องใหม่ เพราะมีแอนติบอดี (anti-body) และแร่ธาตุซึ่งสร้างให้เกิดความคุ้มโรคหรือทนทานต่อโรค (immunizing substance) ที่จะช่วยคุ้มโรคบางอย่างชั่วคราวแก่ลูกกระป๋อง เช่น โรคที่เกี่ยวกับระบบการย่อยอาหาร เป็นต้น ลูกกระป๋องเป็นสัตว์ที่ไม่สามารถจะทนทานต่อโรคได้ ธรรมชาติจึงให้น้ำนมเหลืองนี้เพื่อช่วยป้องกันโรค ลูกกระป๋องได้รับน้ำนมเหลืองเพียงหนึ่งในสามส่วนของจำนวนน้ำนมเหลืองทั้งหมดก็เพียงพอแล้ว ดังนั้นน้ำนมเหลืองส่วนที่เหลือจึงมีผู้เลี้ยงบางคนเก็บไว้ให้ลูกกระป๋องพันธุ์ดีต่อไป หรือบางทีเอาไปช่วยลูกกระป๋องตัวอื่นที่ไม่สมบูรณ์ หรือเอาไปเลี้ยงลูกหมู วิธีให้น้ำนมเหลืองส่วนที่เหลือนี้ควรปั่นน้ำอุ่นโดยใช้ส่วนน้ำนมเหลืองสองส่วนและน้ำหนึ่งส่วน น้ำนมเหลืองต้องเก็บไว้ในที่เย็นเพื่อจะได้ไม่เสีย ถ้าเก็บไว้นานก็ควรเก็บไว้ในที่เย็นมาก ๆ ลูกกระป๋องที่ให้น้ำนมเหลืองส่วนที่เหลือต่อไปจะโตเร็วและมีสุขภาพสมบูรณ์เป็นพิเศษ การให้น้ำนมเหลืองโดยไม่สม่ำเสมอจะไม่เป็นอันตรายแก่ลูกกระป๋อง เช่น ให้น้ำนมเหลืองวันนี้น้อย พรุ่งนี้ไม่ให้ แล้ววันต่อมาให้น้ำนมเหลืองตลอดวันและไม่ให้ในวันต่อไป ก็จะไม่เป็นอันตรายแก่ลูกกระป๋องเลย การให้น้ำนมเหลืองส่วนที่เหลือได้ผลมากที่สุด คือ ในอายุเดือนแรก แต่จะให้ได้จนถึงอายุ 6 เดือน (เสกสรร เตะระรังและอัจฉรา ฉายาทอง : 2546)

2.1.12 การเลี้ยงกระป๋องอายุ 6 เดือน

การเลี้ยงลูกกระป๋องตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ 6 เดือน ระยะเวลาที่เป็นระยะที่มีอันตรายมากที่สุดจะต้องดูแลลูกกระป๋องอย่างดีเป็นพิเศษ ในกรณีน้ำนมไม่พอให้ลูกกระป๋องกิน ก็ควรหาน้ำนมผงมาละลายน้ำให้กิน หรือจะให้น้ำนมเทียมก็ได้ น้ำนมเทียมโดยมากทำจากถั่วและไข่หรือนมผง ควรให้ลูกกระป๋องได้กินน้ำนมแม่ทั้งหมดจนถึงอายุประมาณ 3-4 สัปดาห์ แล้วจึงค่อยใช้ของอื่นแทน โดยลดจำนวนน้ำนมลงทีละน้อย ต่อจากนั้นควรหัดให้ลูกกระป๋องกินอาหารผสม หรือเมล็ดพืชที่บดแล้ว เช่น ข้าวโพดและถั่วแห้ง ๆ หรือสค ๆ ควรใส่ในรางหญ้าให้กินตลอดเวลา ลูกกระป๋องจะเริ่มกินอาหารเหล่านี้เมื่ออายุประมาณ 2 สัปดาห์ ในระยะที่กระป๋องอายุอ่อน ๆ นี้ ทุ่งหญ้ายังไม่ให้ประโยชน์แก่ลูกกระป๋อง เพราะเครื่องย่อยอาหารยังไม่เจริญพอ นั่นก็คือ ยังไม่มีจุลินทรีย์ (microorganism) ในกระเพาะขบกระด้างหรือลำไส้เล็ก (rumen) ทุ่งหญ้าจะให้ประโยชน์แก่สัตว์เมื่ออายุ 2 เดือนขึ้นไป แต่ต้องให้อาหารผสมด้วยจนอายุ 10 เดือน ตอนนี้ทุ่งหญ้าให้ประโยชน์แก่ลูกกระป๋องมาก คือ ลูกกระป๋องจะได้ออกกำลังกาย ได้รับแสงแดดและได้รับอากาศบริสุทธิ์ เมื่อเลี้ยงลูกกระป๋องในทุ่งหญ้าควรมีน้ำที่สะอาด มีร่มไม้เพื่อบังความร้อนแดด และร่มเย็นไม่ร้อนจัด เมื่อลูกกระป๋องอายุ 6 เดือนแล้ว เป็นระยะที่ลูกกระป๋องหย่านม ระยะนี้ก็ง่ายขึ้น โดยเลี้ยงในทุ่งหญ้าและให้อาหารผสมและเมล็ดพืชชนิดอื่นๆ หลักในการประมาณอาหารผสมกับหญ้าที่ให้กินในทุ่งหญ้าก็คือ

แล้วอาจเป็นสาเหตุให้เกิดโรคต่างๆ ตามมาได้ และการให้อาหารต้องระวังสิ่งต่าง ๆ ที่จะให้กระบือกินคือ

1. พืชหรือสารพิษต่าง ๆ เช่น เห็ดเมา มันสด หรือยาฆ่าแมลงที่ใช้กันอยู่
2. ให้กินหญ้าและน้ำสะอาดไม่มีการปนของ เชื้อโรค เชื้อรา ไข่พยาธิ
3. วัตถุแปลกปลอม เช่น เศษเหล็กตะปู หรือถุงพลาสติก
4. อย่าให้กินอาหารที่เสียแล้ว

2.2 ความสัมพันธ์ของกระบือกับวิถีชีวิตเกษตรกร

จรัญ ชันท์ลักษณ์ (2527 : 3-8) ได้อธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของกระบือกับวิถีชีวิตเกษตรกรไว้ดังนี้

ในทศวรรษที่ผ่านมา มนุษย์ได้มีความสำนึกมากขึ้นเกี่ยวกับระบบนิเวศวิทยา และความอยู่รอดของมนุษยชาติ เพราะว่าในอดีตกาลที่ผ่านมา การทำมาหากินของมนุษย์ได้ทำลายความสมดุลของธรรมชาติ อันเป็นผลร้ายต่ออนาคตของความอยู่รอดของมนุษยชาติอย่างร้ายแรงมากมายหลายประการมนุษย์ทำให้เกิดทะเลทราย ทำให้เกิดภาวะความแห้งแล้ง น้ำท่วม ดินขาดความสมบูรณ์ ดินพังทลาย น้ำเสีย อากาศเป็นพิษ บทบาทของกระบือจึงมีผลต่อสิ่งแวดล้อมเช่น การอัดแน่นของดิน เครื่องทุ่นแรงที่ใช้ในการเพาะปลูกเป็นเครื่องมือที่มีน้ำหนักมาก หลังจากการใช้ไปหลายๆ ปีก็ทำให้เกิดการอัดตัวของดินทำให้ดินแน่นขึ้น เป็นผลเสียต่อการเพาะปลูก

คนเมืองอาจเกี่ยวข้องกับกระบือเพราะกินเนื้อทุกวัน ที่คนเมืองกินนั้นราวครึ่งหนึ่ง ได้จากเนื้อกระบือ กระบือช่วยให้คนเมืองมีอาชีพที่เกี่ยวกับ โรงงานฆ่าสัตว์ พ่อค้าเนื้อระดับต่าง ๆ พ่อค้ากระบือส่งต่างประเทศ พ่อค้าหนังและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ โรงงานทำลูกชิ้น แต่คนเมืองนั้นเกี่ยวข้องกับกระบือเพียงส่วนน้อย คนชนบทซึ่งมีอยู่ไม่ต่ำกว่า 30 ล้านคน มีความสัมพันธ์กับกระบืออย่างลึกซึ้ง ลูกชวานาโตขึ้นมาพร้อมกับกระบือ เลี้ยงหลังกระบือ กระบือเป็นเพื่อนคู่ชีพของคนชนบทส่วนมากเด็กและคนชราเป็นผู้เลี้ยงกระบือ เรียกว่า เริ่มต้นชีวิตกับกระบือ และนั่นปลายก็อยู่กับกระบือ ความซาบซึ้งระหว่างคนกับกระบือทำให้เกิดบทเพลงมากมายในสังคมไทยที่สะท้อนถึงบทบาทของกระบือในชีวิตคน ทั้งที่เกี่ยวกับ ทางเศรษฐกิจ การดำรงชีพ และชีวิตสังคมของคนชนบท กระบือไม่ได้เป็นเพียงสัตว์เลี้ยงเหมือนหมู เป็ด ไก่ แต่กระบือเป็นเพื่อนของคน กระบือแต่ละตัวที่ไปยังโรงฆ่าสัตว์จะมีเรื่องราวชีวิตของชาวชนบทที่หลังติดตาม ไปด้วยเสมอ

ประมาณร้อยละ 85 ของพลเมืองไทยเป็นคนชนบทซึ่งอาศัยการเกษตรเป็นอาชีพหลัก การทำนา การทำไร่และเลี้ยงสัตว์เป็นงานหลักของการทำมาหากิน ผลผลิตส่วนที่เหลือกินหรือมีได้ใช้บริโภคในครัวเรือน เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด ข้าวฟ่าง หน่อไม้ เป็นต้น ก็ขายเอาเงินสดเพื่อ

จับจ่ายใช้สอยหรือเก็บหอมรอมริบ เกษตรกรบางส่วนในบางท้องที่ทำนาทำไร่ได้ผลผลิตมาก ยกตัวอย่างเช่น เกษตรกรที่ทำนาปรางในภาคกลาง ชาวไร่ฮ้อยหรือชาวไร่สับปะรด ทำการเกษตรใน ลักษณะเป็นธุรกิจกันมากขึ้น หรืออาจเรียกว่า ทำมาค้าขาย คิด โดยส่วนรวมแล้วการเกษตรทำรายได้ ให้แก่ประเทศในแต่ละปีประมาณร้อยละ 28-38 ของผลผลิตประชาชาติทั้งสิ้น

โคกระบือในประเทศไทยเกือบทั้งสิ้นเลี้ยงโดยชาวนาชาวไร่ ครอบครัวยุค 3-8 ตัว เป็น ส่วนมาก เพื่อใช้งานในการทำนาทำไร่ เมื่อโค กระบือมีอายุมากหรือไม่จำเป็นต้องเลี้ยงไว้ใช้งาน หรือมีเหตุผลอย่างอื่น เช่นฝนแล้ง น้ำท่วม อพยพโยกย้ายการทำมาหากิน บวชลูกชาย หรือมีงาน แต่ง เกษตรกรจะจำหน่ายโค กระบือเหล่านี้ ส่วนใหญ่พ่อค้าเป็นผู้รับซื้อเพื่อส่ง โรงฆ่าสัตว์ต่อไป

โคกระบือให้ประโยชน์แก่ประเทศเป็นส่วนรวมหลายประการพอสรุปได้ดังนี้

1. โคกระบือให้แรงงานสำหรับการเกษตร การขนส่ง คิดเป็นเงินปีละหมื่น ๆ ล้าน บาท
2. โคกระบือช่วยผ่อนคลายปัญหาการขาดแคลนเชื้อเพลิงสำหรับการเกษตร อันเป็นปัญหาเศรษฐกิจและการเมือง
3. โคกระบือให้ผลผลิต คือ เนื้อ นม หนัง กระดูก เพื่อใช้ภายในประเทศ
4. ผลผลิตและผลิตภัณฑ์จากโคกระบือส่งเป็นสินค้าออกมีมูลค่ากว่าปีละ 500 ล้านบาท
5. การเลี้ยงโคกระบือมีผลให้เกิดอุตสาหกรรมที่สัมพันธ์กัน อาทิ โรงงานนม โรงงานฆ่าสัตว์ โรงงานผลิตภัณฑ์สัตว์ โรงงานฟอกหนังสัตว์ เป็นต้น
6. โคกระบือมีส่วนช่วยให้ระบบเกษตรกรไทยมีประสิทธิภาพคือใช้หญ้า ฟาง และเศษพืชอื่นๆ ที่มีอยู่ในไร่นาให้เป็นประโยชน์เป็นผลให้เกิดระบบเกษตรรวม ซึ่งมีความมั่นคงถาวรและคงตัวดีกว่า (จรัญ จันทลักษณ์, 2527 : 121)

คนกับกระบือมีความสัมพันธ์กันมาอย่างช้านานในอดีตกาลโดยคนไทยส่วนใหญ่จะ ประกอบอาชีพเกษตร และ จะใช้กระบือเป็นกำลังสำคัญในการพลิก ไถพรวนดินในการทำ ไร่ทำนา และยังใช้เป็นแรงงานลากล้อและเกวียนสำหรับเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ หรือใช้ขนย้าย ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว นอกจากนี้กระบือยังสามารถเปลี่ยนหญ้าที่มีคุณภาพต่ำ ให้เป็นเนื้อที่มีโปรตีนสูงเพื่อการบริโภค มูลของกระบือสามารถนำมาใช้ประโยชน์เป็นปุ๋ยได้

2.3 การใช้ประโยชน์จากกระบือ

จรัญ จันทลักษณ์ (2527 : 9-10) ได้อธิบายการใช้ประโยชน์จากโคกระบือและผลผลิตที่ได้จากโคกระบือของคนไทยในปัจจุบันไว้ดังนี้

1. แรงงาน การทำนาในพื้นที่ประมาณ 60 ล้านไร่ซึ่งเป็นน่านน้ำฝนนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้โคกระบือไถนา พื้นที่เพาะปลูกอื่นๆ อีกประมาณกว่า 40 ล้านไร่ซึ่งใช้เพาะปลูกพืชไร่ ทำสวน และอื่น ๆ ก็พึ่งแรงงาน โคกระบือกันมาก โคกระบือหนึ่งตัวไถนาปีละประมาณ 10 ไร่ ถ้าคิดเฉพาะพื้นที่เพาะปลูก 60 ล้านไร่ เกษตรกรก็จำเป็นต้องใช้แรงงาน โคกระบือปีละประมาณ 6 ล้านตัวเป็นอย่างน้อย

2. ปุ๋ย กระบือใช้แรงงานแต่ละตัวใช้ปุ๋ย (มูล) ได้ปีละ 2-3 ตันถ้ามีโคกระบือใช้แรงงานร้อยละ 60 ในประชากรโคกระบือทั้งสิ้นจะมีโคกระบือใช้แรงงานประมาณ 6 ล้านตัวซึ่งให้ปุ๋ยแก่ไร่นาได้ปีละไม่ต่ำกว่า 18 ล้านตัน ทั้งนี้ยังไม่คิดโคกระบืออื่นอีก 4 ล้านตัว

3. เนื้อ กระบือที่ถูกฆ่าที่ใช้เนื้อไว้บริโภคปีละประมาณ 5-8 แสนตัวต่อปี หรืออาจจะถึง 1 ล้านตัวต่อปี และเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี เพราะพลเมืองไทยเพิ่มขึ้นและนิยมรับประทานเนื้อกันมากขึ้น

4. นม คนไทยบริโภคนมและผลิตภัณฑ์จากนมคิดได้ประมาณปีละ 25,000 ตัน แต่เกษตรกรผลิตนมได้เพียงไม่เกินร้อยละ 5 ของความต้องการ ส่วนที่เหลือต้องสั่งเข้ามาจากต่างประเทศ

5. สินค้าออก ประเทศไทยส่งโคกระบือเป็นสินค้าออกประมาณปีละกว่า 50,000 ตัว ส่วนใหญ่ส่งไปขายฮ่องกง มาเลเซีย และสิงคโปร์ ทำให้เกิดเงินตราต่างประเทศปีละกว่า 500 ล้านบาท

นอกจากเหตุผลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากโคกระบือและการเกิดภาวะการขาดแคลนที่ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นยังมีเหตุผลอื่น ๆ อีกมากที่สนับสนุนการเลี้ยงโคกระบือในประเทศไทย ได้แก่

1. การใช้ประโยชน์สิ่งเหลือทิ้ง ผลพลอยได้ วัชพืช และวัตถุดิบอาหารสัตว์ราคาถูก เนื่องจากโคกระบือเป็นสัตว์กระเพาะรวม มีกระเพาะที่สามารถย่อยสิ่งที่มีกากมากได้ เช่น ฟาง หญ้า ยอดอ้อย ใบปอ ต้นข้าวโพด และสามารถเปลี่ยนสิ่งเหล่านี้เป็น เนื้อ นม และพลังงานได้ดี ดังนั้นโคกระบือจึงเป็นเครื่องมือพิเศษในระบบเกษตรรวมของชนบท ซึ่งมีการเพาะปลูกพืชหลายชนิด ผลพลอยได้และสิ่งเหลือทิ้งจากการเพาะปลูกเมื่อคิดรวมแล้วมีมูลค่ามหาศาล แต่นำไปจำหน่ายไม่ได้ หรือไม่คุ้มค่าจึงเหมาะสมที่จะนำมาเลี้ยงโคกระบือ

2. ที่ดิน แรงงาน และอากาศอันหายาก ในประเทศไทยยังมีที่ดินที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์หรือใช้ประโยชน์ยังไม่เต็มที่อีกมากในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ พื้นที่ในเขตเพาะปลูกมีจำกัดสำหรับการเลี้ยงสัตว์ แต่พื้นที่ป่าไม้ พื้นที่ที่ไม่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูก พื้นที่ระหว่างร่องสวน ยังมีอีกมากมายที่ยังไม่ได้พัฒนาเพื่อใช้ในการเลี้ยงโคกระบือ แรงงานคนหลังฤดูเพาะปลูกมีมาก โดยเฉพาะในภาคอีสาน การเลี้ยงโคกระบือไว้ประจำบ้านช่วยให้คนมีงานทำ และไม่คิดอพยพโยกย้ายไปหาทำงานในเมือง ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองตามมา

3. การเลี้ยงโคกระบือแบบชาวบ้านทำได้ง่าย ต้นทุนต่ำ ความเสี่ยงน้อย การเลี้ยงโคกระบือในประเทศไทยเป็นการเลี้ยงแบบพื้นบ้านเกือบทั้งสิ้น ไม่ต้องใช้วิชาการสมัยใหม่มากนักสามารถทำกันได้ ต้นทุนแทบไม่มีเลยในสายตาของชาวบ้าน ถ้าไม่ต้องซื้อโคกระบือมาเลี้ยง โรงเรือน อาหาร ยา ไม่ต้องซื้อหากี่เลี้ยงได้ ความเสี่ยงต่อความเสียหายจากโรคภัยมีน้อยเมื่อเทียบกับการเลี้ยงสัตว์ชนิดอื่น

กระบือให้ประโยชน์มากมายแก่มวลมนุษยและธรรมชาติกล่าวคือถ้าครอบครัวใดเลี้ยงกระบือก็สามารถใช้กระบือเป็นแรงงานได้ ใช้กระบือกำจัดวัชพืชที่เราไม่ต้องการแล้วยังสามารถเปลี่ยนวัชพืชนั้นให้เป็นเนื้อที่เป็นโปรตีนคุณภาพดี มูลของกระบือสามารถนำมาทำเป็นปุ๋ยคอกได้ ในการใช้แรงงานกระบือ ไม่จำเป็นต้องเติมน้ำมันจึงเป็นการประหยัดต้นทุนการผลิตและยังเป็นการรักษาสสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

2.4 สาเหตุและปัญหาที่ทำให้การเลี้ยงกระบือลดลง

จรัญ จันทลักขณา (2527 : 10-11) กล่าวว่าเหตุที่โคกระบือจะขาดแคลนมีมากมายหลายประการพอจะยกตัวอย่างได้ดังนี้

1. ทำเลเลี้ยงสัตว์ เช่น ทุ่งหญ้า ที่รกร้างว่างเปล่า ป่าสงวน มีน้อยลงในหลาย ๆ พื้นที่
  2. เกษตรกรในเขตทำนาได้สองครั้ง โดยเฉพาะในเขตชลประทานหันมาใช้รถไถนากันมาก
  3. เกษตรกรในบางท้องที่เลิกเลี้ยงโคกระบือเพราะขาดแรงงานคนดูแลสัตว์ โดยเฉพาะภาระเรื่องการเลี้ยงดูในยามขาดหญ้าขาดอาหาร
  4. เกษตรกรกลัวขโมยปล้นโคกระบือซึ่งเป็นอันตรายถึงเจ้าของด้วย
  5. เกษตรกรไร้ที่ดินทำกินมีมากในบางท้องที่จึงไม่เลี้ยงโคกระบือ จังหวัดในภาคกลางมีเกษตรกรไร้ที่ดินทำกินมาก
  6. ปัญหาเรื่องโรคระบาดต่าง ๆ
  7. โคกระบือขยายพันธุ์ช้า ให้ลูกได้เพียงปีละ 1 ตัว ยิ่งกว่านั้นตามความเป็นจริงขณะนี้ให้ลูกได้อย่างมากเพียง 3 ปี 2 ตัว และต้องเลี้ยง 2-4 ปีจึงจะมีขนาดโตเต็มที่
  8. มีการฆ่าโคกระบือกันมาก โดยเฉพาะการฆ่าเถื่อน ซึ่งมีการฆ่าโคกระบือมีท้องด้วย
  9. การส่งไปจำหน่ายต่างประเทศทั้งที่ถูกกฎหมายและลักลอบส่งออก
  10. บริการส่งเสริมการเลี้ยงโคกระบือของทางราชการขาดประสิทธิภาพและไม่เพียงพอ
- สาเหตุที่สำคัญที่ทำให้กระบือลดลงก็คือการเลี้ยงกระบือลดลงในขณะที่ความต้องการของตลาดเพิ่มขึ้น เกษตรกรมีพื้นที่ทำการเกษตรน้อย หรือบางที่ทำนาปีละ 2 ครั้งจึงไม่มีพื้นที่สำหรับ

เลี้ยงกระบือ หรือในบางพื้นที่แห้งแล้ง ไม่มีหญ้าและน้ำ สำหรับทำการเกษตรน้ำที่จะใช้ยังไม่เพียงพอทำให้เกษตรกรเคลื่อนย้ายเข้ามาหางานทำในเมืองใหญ่จึงขาดแรงงานที่จะเลี้ยงกระบือ

2.5 สภาพทั่วไปและการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรใน บ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

บ้านโคกเมฆ เดิมชื่อหมู่บ้านโคกบักเมฆเนื่องจากมีเสือเมฆ (โจรสู้ร้าย) ในช่วงเวลานั้นหนีการการตามล่าของเจ้าทุกข์จากที่อื่นจนมาตาย ณ. โลกป่าช้าแห่งนี้ จึงเรียกว่าโคกบักเมฆ ในเวลาต่อมา พ่อใหญ่งานตั้งรวมกับญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านได้อพยพจากหมู่บ้านทุ่งบ่อ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านใกล้เคียง ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่บนโคกดังกล่าว จึงได้ตั้งชื่อว่าโคกบักเมฆ และในเวลาต่อมามีการเรียกชื่อใหม่เนื่องจากชื่อเดิมยาวและไม่สุภาพ จึงเปลี่ยนเป็นบ้านโคกเมฆ ต่อมาพ่อใหญ่งานตั้งได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน บ้านโคกเมฆเคยมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว 6 ท่าน เรียงตามลำดับคือ 1) ผู้ใหญ่งานตั้ง 2) ผู้ใหญ่อินทร์ 3) ผู้ใหญ่เดือนผอนนอก 4) ผู้ใหญ่มี พังไรสง 5) ผู้ใหญ่เรืองศักดิ์ ผอนนอก และ 6) ผู้ที่ดำรงตำแหน่งในปัจจุบันคือ ผู้ใหญ่ กวี คนรู้ บ้านโคกเมฆมีพื้นที่เป็นที่ราบค่อนข้างสูง ดินเป็นดินทรายค่อนข้างเป็นดินเค็ม ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา อาชีพเสริมส่วนมากจะนิยมทอผ้าไหม (นางผัว ผอนนอก. เกษตรกร .สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2549)

ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จัดตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว ในปี พ.ศ. 2345 มีราษฎรอพยพมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม และจังหวัดนครราชสีมา เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ตามลำห้วยบริเวณตำบลศรีสว่าง และตำบลบ้านคู หมู่ที่ 6 ต่อมาจึงได้ขยายตัวออกไปตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ขึ้นภายในตำบล เดิมตำบลบ้านคูอยู่ในพื้นที่ปกครองของตำบลนาโพธิ์ อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์ ในปี พ.ศ.2521 ตำบลนาโพธิ์ ยกฐานะขึ้นเป็นสุขาภิบาลและตั้งเป็นกิ่งอำเภอจึงได้แยกออกจากอำเภอพุทไธสง และในวันที่ 1 มกราคม 2531 นาโพธิ์ได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอประกอบด้วย 5 ตำบล 65 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลนาโพธิ์ ตำบลบ้านคู ตำบลดอนนอก ตำบลศรีสว่างและตำบลบ้านคู มีหมู่บ้านในความรับผิดชอบของตำบล 15 หมู่บ้านโดยหนึ่งใน 15 หมู่บ้านนั้นคือ บ้านโคกเมฆ ซึ่งมีประชากรอาศัยอยู่ 105 หลังคาเรือน อาชีพหลัก ประกอบอาชีพทำนา อาชีพเสริม ทอผ้าไหม เลี้ยงสัตว์ ทำไร่นาสวนผสม และปลูกผักสวนครัว

อาณาเขต ตำบลบ้านคู

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลดอนนอก อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลบ้านเป่า อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลศรีสว่าง ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอนางรองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น

ตำบลบ้านคูมีสภาพทั่วไปเป็นที่ราบ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ อำเภอนาโพธิ์ พื้นที่เป็นที่ทำนา สลับกับลำห้วย ป่าสาธารณะ และตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่ม ๆ

สภาพทั่วไปของบ้านโคกเมฆมีพื้นที่เป็นที่ราบค่อนข้างสูง ดินเป็นดินทรายค่อนข้างเป็น ดินเค็ม ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา อาชีพเสริมส่วนมากจะนิยมทอผ้าไหม

สภาพการเลี้ยงกระบือการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรในบ้านโคกเมฆนั้นจะเป็นการเลี้ยง เพื่อประกอบเป็นอาชีพเสริมเท่านั้น โดยจะใช้เนื้อที่ที่ว่างเว้นจากการทำการเกษตรมาเลี้ยง โดยเข้าไป เย็นกลับ ไม่มีการเสริมอาหารขึ้นแต่อย่างใดและขาดการปรับปรุงพันธุ์ที่ดี

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ภรณ์ ยมสิงห์ (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำปัญหาพิเศษเรื่อง สภาพการเลี้ยงโคเนื้อและตลาด เนื้อโคในอำเภอนาโพธิ์ จังหวัดเพชรบุรี จากการวิจัยพบว่า สภาพทั่วไปของเกษตรกรที่เลี้ยงโคเนื้อ ส่วนใหญ่ พันธุ์โคเนื้อที่เกษตรกรนิยมเลี้ยงคือ พันธุ์ลูกผสมบราห์มันและพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงแบบผูกยื่นโรง เกษตรกรจะขายโคเนื้อให้กับพ่อค้าคนกลางและผู้ค้าเนื้อ โคใน ตลาด ซึ่งส่วนใหญ่จำหน่ายในราคา กิโลกรัมละ 120 บาท

อุทิศ ผลสง่า(2546 : บทคัดย่อ) ได้ทำปัญหาพิเศษเรื่อง ความคิดเห็นเกี่ยวกับอาชีพการเลี้ยง ปศุสัตว์ของเกษตรกร บ้านหนองสามขา ต. หนองบัว อ. หนองสูง จ. กาฬสินธุ์ ปี 2547 ผลจาก การวิจัยด้านสภาพทั่วไปของเกษตรกรพบว่าเกษตรกร ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 74) จะประกอบอาชีพ หลักคือ การปลูกพืช อาชีพรองการเลี้ยงสัตว์ ส่วนด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับอาชีพการเลี้ยงปศุสัตว์ ด้านความยากง่ายในการประกอบอาชีพพบว่า เป็นอาชีพที่ต้องทำงานเป็นขั้นตอน ต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญ มีความอดทนสูงในการทำงาน มีการลงทุนสูงและเป็นอาชีพอิสระ ด้าน ความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ พบว่าเป็นอาชีพที่ประสบผลสำเร็จได้ง่าย มีความมั่นคง ก้าวหน้ามั่นคง ด้านความยอมรับในสังคมพบว่าเป็นอาชีพที่สุจริตและเป็นอาชีพที่มีเกียรติ

บุผา ธรรมนาม (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำปัญหาพิเศษเรื่อง ศึกษาการใช้ประโยชน์จาก เงินกองทุนหมู่บ้านของเกษตรกร:ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลตาชุม อำเภอสว่าง จังหวัดสุรินทร์ ผลจาก การศึกษาพบว่าเกษตรกรมีอาชีพทำนา (ร้อยละ 92) เกษตรกรส่วนใหญ่นิยมกู้เงินจากธนาคาร เพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สำหรับการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านนั้นเกษตรกรนำเงินไป ลงทุนเลี้ยงสัตว์ ทำอุตสาหกรรมในครัวเรือนและค้าขาย เกษตรกรมีความคิดเห็นว่าเวลาในการ

ชำระหนี้เงินกู้คืนเงินต้นพร้อมดอกเบี้ย ยาวนานกว่าเดิมและหากเกษตรกร ได้กู้เงินอีกเกษตรกร ส่วนใหญ่จะนำเงินไปใช้ในการเลี้ยงสัตว์และค้าขาย

นุทนาถ ยัคโรสง (2545:บทคัดย่อ) ได้ทำปัญหาพิเศษเรื่องทัศนคติเกี่ยวกับเงินกองทุน หมู่บ้านและชุมชนเมือง กองทุนละ 1 ล้านบาท ของประชาชนหมู่บ้านร่วมเย็น ตำบลโคกกลาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ จากการวิจัยพบว่าประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม หนี้สินของครอบครัวส่วนใหญ่จะเป็นหนี้สินที่มีอยู่กับกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กองทุนละ 1 ล้านบาท วงเงินที่ผู้กู้ขอกู้ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 40,001 บาทขึ้นไป วัตถุประสงค์ของการกู้เงินส่วนใหญ่จะนำไปซื้อโคกระบือ เหตุผลในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับเงินกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมืองส่วนใหญ่ต้องการเงินเพื่อนำมาประกอบอาชีพ เพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

กระบือมีความสัมพันธ์กับคนไทยมาช้านาน โดยส่วนมากคนไทยที่อยู่ชนบทประกอบ อาชีพการเกษตรจะใช้แรงงานกระบือในการไถนา ลากเกวียน ขนย้ายอุปกรณ์การเกษตรและ ผลผลิตทางการเกษตร เกษตรกรยังได้ใช้ผลผลิตต่างๆที่ได้จากการเลี้ยงกระบือ เช่น เมื่อกระบือ หมดอายุการใช้งานสามารถขายเป็นเงิน เนื้อกระบือสามารถนำมาบริโภค มูลกระบือสามารถนำมา ทำเป็นปุ๋ยได้ แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไปเทคโนโลยีก็เปลี่ยนแปลงตาม การเกษตรก็เป็นส่วนหนึ่งที่ เทคโนโลยีเข้ามาเปลี่ยนแปลงโดยที่มีรถไถนาเดินตามเข้ามาแทนที่กระบือ และรถแทรกเตอร์ที่ สามารถนำมาใช้ประโยชน์แทนกระบือได้หลายอย่างเช่น ไถนา ขนย้ายอุปกรณ์การเกษตร ปุ๋ย หรือ ผลผลิตการเกษตร สาเหตุหนึ่งที่ทำให้การเลี้ยงกระบือลดลงก็คือหลังจากฤดูการทำนาเกษตรกร วางงานจึงได้เข้ามาหางานทำที่เมืองใหญ่ทำให้ขาดแรงงานที่ต้องเลี้ยงกระบือจึง ทำให้กระบือไทย นับวันยิ่งลดน้อยลงซึ่งมีผลทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป เช่น คุณภาพของดินเสื่อม เนื่องจาก การใช้ปุ๋ยเคมีแทนปุ๋ยคอกซึ่งจะทำให้ดินเค็ม ดินอัดตัวกันแน่นสาเหตุเพราะว่ารถไถนาหรือว่า เครื่องทุ่นแรงสมัยใหม่มีน้ำหนักมากเมื่อใช้ไปนานๆจึงทำให้ดินอัดตัวแน่น การใช้เครื่องทุ่นแรง นอกจากจะเสียน้ำมันเชื้อเพลิงแล้วยังก่อให้เกิดมลพิษอีกด้วย การเลี้ยงกระบือสามารถทำเป็น อาชีพหลักหรืออาชีพเสริมได้ เพราะนอกจากการเลี้ยงไว้เพื่อใช้แรงงานแล้ว ยังสามารถขายเป็น กระบือเนื้อได้ นอกจากนี้ ยังมีผลพลอยได้จากการเลี้ยงกระบือเช่น กระบือช่วยกำจัดวัชพืชได้ หลายชนิด มูลกระบือสามารถใช้แทนปุ๋ยเคมีจึงทำให้เกษตรกรลดต้นทุนได้ ปุ๋ยคอกที่ได้จาก กระบือที่เหลือใช้สามารถขายได้ โดยเฉพาะในปัจจุบันมีเกษตรกรที่เลี้ยงโคกระบือจำนวนน้อย และปุ๋ยคอกก็เป็นที่ต้องการของเกษตรกร ทำให้ปุ๋ยคอกราคาดีกว่าในอดีต การเลี้ยงกระบือ นอกจากจะเป็นการสร้างอาชีพที่มั่นคง และทำให้เกษตรกรมีคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีแล้ว ยัง เป็นการสืบสานวัฒนธรรมอันดีงามให้คงอยู่ชั่วลูกชั่วหลาน และเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติอีกด้วย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัยการศึกษาสภาพการเลี้ยงกระบือในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดต่างๆ ดังนี้

3.1 ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการทดลองครั้งนี้คือ เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือจำนวน 5 ราย และ เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือจำนวน 100 ราย ของบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ในปี พ.ศ.2549

3.2 การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้ทำการสุ่มตัวอย่างจากประชากรผู้เลี้ยงกระบือของบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยการสุ่มตัวอย่างร้อยละ 30 จากประชากร 100 ราย ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 30 ราย และประชากรของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือของบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ จำนวน 5 ราย เพราะเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือมีจำนวนน้อยจึงใช้ประชากรทั้งหมด

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์ ที่สร้างขึ้นมานำสัมภาษณ์กับเกษตรกรเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ มีลักษณะเป็นคำถามแบบเปิด

3.3.2 วิธีดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์และลักษณะของแบบสัมภาษณ์

1. ศึกษาวัตถุประสงค์ในการวิจัย และศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดประเด็นและขอบเขตของแบบสัมภาษณ์
2. ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์
3. นำแบบสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง โดยใช้ผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ดังนี้คือ ผศ.ศศิธร จารุสมบัติ อาจารย์ดร.ภัทพงศ์ ปวงสุข และ อาจารย์ปิยะนารถ จันทร์เล็ก

4. นำแบบสัมภาษณ์มาแก้ไขตามที่ผู้เชี่ยวชาญแนะนำโดยผู้เชี่ยวชาญมีข้อเสนอแนะ ดังนี้ การใส่เลขที่ของแบบสัมภาษณ์ควรใส่ด้านบนมุมขวาของกระดาษ การที่จะใส่คำถามใดลงในแบบสัมภาษณ์ควรพิจารณาจากขอบเขตของเนื้อหาในโครงร่างคั้งนั้นควรปรับให้มีความสอดคล้องกัน ในการใช้คำถามที่ว่รายได้ต่อปีควรใช้รายได้เฉลี่ยต่อปี ส่วนคำถามเกี่ยวกับการจัดการกระบือไม่ควรใช้คำถามซ้ำๆควรปรับให้เป็นคำถามเดียวกัน ในคำถามใดที่ผู้ตอบสามารถตอบได้มากกว่า 1 ข้อให้ระบุไว้ด้วย และตัวเลือกที่ให้ตอบบางตัวที่เป็นไปไม่ได้ให้ตัดออกส่วนตัวเลือกไหนที่คาดว่าน่าจะเป็นไปได้ให้เพิ่มเข้าไปด้วย ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่านได้กล่าวไว้ว่าในการนำไปแก้ไขไม่ได้หมายความว่าให้แก้ไขตามที่ได้นำไปทั้งหมดทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ลักษณะของแบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 3 ตอนดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือและผู้เลี้ยงกระบือใน บ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพการเลี้ยงกระบือและการตลาดซื้อขายกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ

ตอนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูล ปัญหาและข้อเสนอแนะต่างๆในการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ

3.3.3 วิธีการดำเนินการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์กับเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือและผู้เลี้ยงกระบือ ในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ด้วยตนเองระหว่าง วันที่ 8-12 เดือน มีนาคม 2549 โดยการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือจำนวน 5 ราย และสุ่มสัมภาษณ์ เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือจำนวน 100 ราย ร้อยละ 30 ดังนั้นผู้วิจัยต้องทำการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือจำนวน 30 ราย

3.3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ

การวิจัยครั้งนี้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา(Content analysis) ความถี่ (Frequency)และค่าร้อยละ (Percentage) เพื่ออธิบายและพรรณนาข้อมูลในเชิงปริมาณและคุณภาพ

บทที่ 4

ผลการวิจัยและวิจารณ์ผล

4.1 ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องสภาพการเลี้ยงกระบือในบ้าน โศกเมฆ ต.บ้านคู อ.นาโพธิ์ จ.บุรีรัมย์

1. ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือและเกษตรกรผู้เลิกเลี้ยงกระบือ
2. ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ
3. ข้อมูลเกี่ยวกับการตลาดและปัญหาการซื้อขายกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ
4. ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ ของเกษตรกรผู้เลิกเลี้ยงกระบือ

4.1.1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือและเกษตรกรผู้เลิกเลี้ยงกระบือ

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ และเกษตรกรผู้เลิกเลี้ยงกระบือ ในบ้าน โศกเมฆ ต.บ้านคู อ.นาโพธิ์ จ.บุรีรัมย์ พบว่ากลุ่มตัวอย่างเป็นเพศชาย 19 คน และเพศหญิง 16 คน อายุของเกษตรกรมีช่วงอายุระหว่าง 46-61 ปี (ร้อยละ 48.57) รองลงมาคือช่วงอายุ 30-45 ปี (ร้อยละ 34.29) และช่วงอายุ 62-78 ปี (ร้อยละ 17.14) ตามลำดับ จำนวนสมาชิกในครอบครัว ส่วนใหญ่เกษตรกรมีสมาชิกในครอบครัวระหว่าง 3-5 คน (ร้อยละ 62.86) และรองลงมาคือเกษตรกรที่มีสมาชิกในครอบครัวระหว่าง 6-8 คน (ร้อยละ 37.14) เกษตรกรทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ เกษตรกรทั้งหมดมีสถานภาพสมรส วุฒิการศึกษาของเกษตรกรจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มากที่สุด (ร้อยละ 82.86) รองลงมาคือจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และมีมัธยมศึกษาตอนต้น (ร้อยละ 14.28 และ 2.86) ตามลำดับ

การประกอบอาชีพของเกษตรกรพบว่าเกษตรกรเกือบทั้งหมดมีอาชีพทำนา (ร้อยละ 97.14) มีเพียงส่วนน้อย (ร้อยละ 2.86) ที่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป อาชีพเสริมของเกษตรกรส่วนมากประกอบอาชีพเสริมในการเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะการเลี้ยงโคเนื้อ (ร้อยละ 46.67) รองลงมาคืออาชีพรับจ้างทั่วไป (ร้อยละ 15.56) นอกจากนั้นประกอบอาชีพเสริมคือ ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ขายของชำ (ร้อยละ 6.67 และ 4.44) ตามลำดับ และเกษตรกรบางส่วนประกอบอาชีพเย็บผ้าและตัดผม (ร้อยละ 2.22) พื้นที่ในการประกอบอาชีพพบว่าเกษตรกรที่มีพื้นที่ประกอบอาชีพที่เป็นของตนเองที่ไม่รวมกับพื้นที่ที่เช่าผู้อื่น โดยส่วนมากจะมีพื้นที่ในการประกอบอาชีพระหว่าง 5-15 ไร่ (ร้อยละ 42.86) รองลงมาคือ 16-25 ไร่ (ร้อยละ 28.57) 26-35 ไร่ (ร้อยละ 14.28) 36-45 ไร่ (ร้อยละ 8.57) และอีก

บางส่วน (ร้อยละ 5.72) เป็นเกษตรกรที่ไม่มีพื้นที่เป็นของตนเอง เกษตรกรบางส่วนเช่าพื้นที่ (ร้อยละ 22.86) และเกษตรกรส่วนมากไม่เช่าพื้นที่ (ร้อยละ 77.14) จำนวนพื้นที่ที่เช่าของเกษตรกรที่เช่ามากที่สุดอยู่ระหว่าง 16-25 ไร่ (ร้อยละ 62.5) เกษตรกรจะเช่าพื้นที่ระหว่าง 7-15 ไร่ (ร้อยละ 37.5) โดยการจ่ายชำระค่าเช่าส่วนมากจะเป็นการแบ่งผลผลิตกับเจ้าของที่ดินเมื่อฤดูเก็บเกี่ยวเสร็จเรียบร้อย โดยส่วนมากจะแบ่งกันในอัตรา 1 : 1 จำนวน 3 ราย รองลงมาคือ 2 : 1 และนอกจากนั้นยังมีการค่าเช่าเป็นเงินโดยจ่ายค่าเช่าปีละ 100,000 บาท ต่อ 21 ไร่ หรือบางรายชำระค่าเช่าปีละ 50,000 บาท ต่อ 10 ไร่ หรือ บางรายชำระค่าเช่าปีละ 1,000 บาท ต่อ 7 ไร่ และบางรายก็ทำนาซึ่งเป็นพื้นที่ของพ่อ แม่

ตารางที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือและเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ (n=35)

รายการ	จำนวน (n=35)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	19	54.28
หญิง	16	45.72
ช่วงอายุ		
30-45 ปี	12	34.29
46-61 ปี	17	48.57
62-78 ปี	6	17.14
จำนวนสมาชิกในครอบครัว		
3-5 คน	22	62.86
6-8 คน	13	37.14
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษาปีที่ 4	29	82.86
ประถมศึกษาปีที่ 6	5	14.28
มัธยมศึกษาตอนต้น	1	2.86
ศาสนา (พุทธ)	35	100
สถานภาพ (สมรส)	35	100
อาชีพหลัก		
ทำนา	34	97.14
รับจ้างทั่วไป	1	2.86

ตารางที่ 1 (ต่อ)

รายการ	จำนวน (n=35)	ร้อยละ
อาชีพเสริม(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)		
ทอผ้าไหม	10	22.22
รับจ้างทั่วไป	7	15.56
ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม	3	6.67
ย้อมผ้า	1	2.22
ตัดผม	1	2.22
เลี้ยงสัตว์	21	46.67
ขายของชำ	2	4.44
พื้นที่ในการประกอบอาชีพ		
ไม่มีพื้นที่	2	5.72
5-15 ไร่	15	42.86
16-25 ไร่	10	28.57
26-35 ไร่	5	14.28
36-45 ไร่	3	8.75
เกษตรกรที่เช่าพื้นที่ทำกิน		
ผู้เช่า	8	22.86
ผู้ที่ไม่ได้เช่า	27	77.14
จำนวนพื้นที่ที่เช่า (n=8)		
7-15 ไร่	3	37.5
16-25 ไร่	5	62.5

4.1.2 ข้อมูลเกี่ยวกับการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ

จากการสัมภาษณ์การเลี้ยงกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 2-5 ตัว จำนวน 3 ราย และ 6-10 ตัว จำนวน 2 ราย ส่วนมากเป็นกระบือเพศเมีย (ร้อยละ 75) และเพศผู้ (ร้อยละ 25) ส่วนมากจะอยู่ในช่วงระยะกระบือรุ่น (ร้อยละ 32.14) รองลงมาเป็นลูกกระบือหย่านม (ร้อยละ 21.43) เป็นกระบือพ่อพันธุ์และกระบือแม่พันธุ์เลี้ยงลูก (ร้อยละ 14.29) เป็นกระบือท้องว่าง (ร้อยละ 10.71) และกระบืออู้มท้อง (ร้อยละ 7.14) ตามลำดับ

ตารางที่ 2 จำนวนกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ

รายการ	จำนวน (n=28)	ร้อยละ
จำนวนกระบือ		
เพศผู้	7	25
เพศเมีย	21	75
จำนวนกระบือที่เลี้ยง (n=5)		
2-5 ตัว	3	60
6-10 ตัว	2	40
จำนวนกระบือระยะต่างๆ		
กระบือพ่อพันธุ์	4	14.29
กระบือแม่พันธุ์ท้องว่าง	3	10.71
กระบือแม่พันธุ์อุ้มท้อง	2	7.14
กระบือแม่พันธุ์เลี้ยงลูก	4	14.29
ลูกกระบือหย่านม	6	21.43
กระบือรุ่น	9	32.14

จากการสัมภาษณ์เรื่องจุดประสงค์ของการเลี้ยงกระบือ พบว่า เกษตรกรส่วนมากเลี้ยงกระบือเพื่อขายเป็นกระบือเนื้อหมคทุกคน นอกจากนั้นยังเลี้ยงกระบือไว้สำหรับขายพันธุ์อีกด้วย ส่วนระยะเวลาที่ใช้ในการเลี้ยงกระบืออยู่ในช่วง 2-3 ปี จึงจะสามารถขายเป็นกระบือเนื้อได้ โดยทั่วไปแล้วกระบือเพศผู้จะขายได้ราคาดีกว่ากระบือเพศเมีย เพราะว่กระบือเพศผู้ที่อายุเท่ากับกับกระบือเพศเมียจะตัวใหญ่กว่า เพราะโตเร็วกว่า ดังนั้นกระบือเพศผู้จึงขายได้ราคาดีกว่า เพราะได้เนื้อมากกว่าเมื่อชำแหละ ลักษณะการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรจะเป็นแบบปล่อยทุ่งทั้งหมด ส่วนลักษณะของคอกกระบือ ส่วนใหญ่เกษตรกรปลูกสร้างคอกไว้ได้ขึงข้าว (4 ราย) และ จะปลูกสร้างไว้ได้ถุนบ้าน (1 ราย) การจัดการในเรื่องอาหาร ในการให้อาหารส่วนมากจะปล่อยให้กระบือแทะเล็มตามที่รกร้างว่างเปล่า สวนสาธารณะ สวน และทุ่งนาเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว ส่วนในฤดูแล้งก็จะมีฟางข้าวให้กินและ ไม่มีการเสริมอาหารขึ้นแต่อย่างใด ในเรื่องของการผสมพันธุ์จะมีรูปแบบเดียวกันคือ จะปล่อยให้กระบือผสมพันธุ์กันเอง การเลี้ยงกระบือเพศผู้ของเกษตรกรจะไม่มี การตอนแต่อย่างใด เกษตรกรทุกรายมีการทำวัคซีนให้กับกระบือ โดยเฉพาะวัคซีนป้องกัน โรคปาก และเท้าเปื่อย (Foot and Mouth Disease) โดยอาสาสมัครประจำหมู่บ้านเป็นผู้ทำวัคซีนให้

ปัญหาที่พบในการเลี้ยงกระบือ ส่วนมากจะพบปัญหาเดียวกันคือ ในฤดูแล้งจะ ไม่มีหญ้า ให้กระบือกิน และในฤดูทำนา ก็จะไม่มีที่สำหรับเลี้ยงกระบือ ส่วนปัญหา รองลงมา ก็คือ ไม่มี แรงงานในการเลี้ยงกระบือ เรื่องความต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐนั้น เกษตรกรต้องการให้ ภาครัฐช่วยเหลือในเรื่องพันธุ์กระบือ เกษตรกรต้องการให้ภาครัฐมีโครงการกู้ยืมแม่พันธุ์กระบือ และรองลงมาคือเมล็ดพันธุ์พืชอาหารสัตว์ เกษตรกรต้องการให้ภาครัฐจัดหาเมล็ดพันธุ์พืชอาหาร สัตว์ราคาถูก และเกษตรกรต้องการให้ภาครัฐส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการใช้ยา และเวชภัณฑ์

4.1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับการตลาดและปัญหาการซื้อขายกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ

จากการศึกษาการซื้อขายกระบือพบว่า แหล่งที่ซื้อกระบือของเกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับ มรดกจากบรรพบุรุษที่เลี้ยงสืบต่อๆ กันมานานนับหลายสิบปี แต่บางรายจะหาซื้อได้จากพ่อค้าคน- กลาง ตลาดนัดโค-กระบือ เพื่อนเกษตรกร และหน่วยงานของรัฐ มูลเหตุจูงใจที่เกษตรกรตัดสินใจ ซื้อกระบือ เพราะว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ต้องการที่จะมีอาชีพเสริม และส่วนหนึ่งจำเป็นต้องสืบสาน ต่อจากบรรพบุรุษ และเกษตรกรบางรายพอมีเงินบ้างก็จะซื้อกระบือมาเลี้ยง เพื่อเป็นการออมเงิน อีกวิธีหนึ่ง ส่วนในเรื่องต้นทุนในการเลี้ยงกระบือส่วนใหญ่ไม่ได้ลงทุนมาก นอกจากค่าพันธุ์ กระบือ เกษตรกรบางรายไม่ได้ลงทุนเกี่ยวกับค่าพันธุ์กระบือ เพราะได้รับพันธุ์กระบือจากพ่อแม่ที่ เคยเลี้ยงและมอบกิจการให้สืบต่อ และบางรายจำเป็นต้องซื้อกระบือจากแหล่งต่างๆ โดยเฉลี่ยแล้ว ราคากระบืออยู่ระหว่าง 7,000-10,000 บาทต่อตัว ทั้งนี้ทั้งนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับน้ำหนักตัวกระบือแต่ อย่างใด แต่ราคาจะขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผู้ขายและผู้ซื้อ จึงไม่มีปัญหาการซื้อขายกระบือว่า ไม่มีความยุติธรรม เพราะถ้าไม่ได้ราคาที่ชอบก็อาจจะไม่ขายจะขายก็ต่อเมื่อได้ราคาที่ดีเองพอใจ และคนซื้อก็เช่นกันก็จะตกลงต่อรองราคาจนเป็นที่พึงพอใจทั้งสองฝ่ายจึงจะตัดสินใจซื้อ ส่วน แหล่งที่ขายส่วนมากพ่อค้าคนกลางจะมาซื้อกระบือถึงบ้าน และมีบางรายที่ขายกระบือให้กับเพื่อน เกษตรกรด้วยตัวเอง มูลเหตุจูงใจที่ขาย เพราะว่าต้องการเงินให้ลูกเรียนหนังสือ และสาเหตุ รองลงมา คือ เมื่อเลี้ยงไปนานๆ กระบือก็จะเต็มคอกจนเกษตรกรไม่มีที่เลี้ยง หรือ ไม่มีแรงงานจึง จำเป็นต้องขายกระบือ บางรายขายให้หน้าราคาที่ยังหลังจากเลี้ยงกระบือแล้ว 2-3 ปี จะขายได้ราคา ประมาณ 15,000-20,000 บาทต่อตัว สำหรับกระบือเพศผู้อายุ 3ปีขึ้นไป และ 10,000-13,000 บาท ต่อตัว สำหรับกระบือเพศเมียอายุ 3 ปีขึ้นไป

4.1.4 ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงกระบือของ เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ

จากการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ที่เคยเลี้ยงกระบือ พบว่าเกษตรกรเลี้ยงกระบือมานานกว่า 5ปี (ร้อยละ 80) และ เพิ่งเลี้ยงกระบือยังไม่ถึง 5 ปี (ร้อยละ 20) เกษตรกรผู้เคยเลี้ยงกระบือเคย เลี้ยงกระบือมานานนับหลายสิบปีซึ่งส่วนมากจะเคยเลี้ยงกระบืออยู่ในช่วง 20-29 ปี (ร้อยละ 40)

รองลงมาเคยเลี้ยงนาน 10-19 ปี (ร้อยละ 33.33) เคยเลี้ยงกระบือมากกว่า 30 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 16.67) และนอกจากนี้ เป็นเกษตรกรที่เคยเลี้ยงกระบือน้อยกว่า 9 ปี (ร้อยละ 10)

สาเหตุของการเลิกเลี้ยงกระบือพบว่าเกษตรกรส่วนมากมีการเปลี่ยนจากการใช้แรงงานกระบือมาใช้แรงงานรถไถนาแทน (ร้อยละ 55.1) รองลงมาเกษตรกรมีการซื้อโคมาเลี้ยงแทนเนื่องจากโคเนื้อเลี้ยงง่ายโตเร็วและขายได้ราคาดีกว่ากระบือ (ร้อยละ 18.37) ไม่มีแรงงานในการเลี้ยง (ร้อยละ 14.28) การขาดน้ำในการเลี้ยงกระบือ (ร้อยละ 6.12) และมีเกษตรกรบางรายที่ขายกระบือไปเพื่อต้องการเปลี่ยนอาชีพใหม่ เช่น ทำโรงสีข้าว ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และบางรายขายกระบือเพื่อทำบุญ และบางรายต้องเลิกเลี้ยงกระบือเนื่องเกษตรกรบางรายอายุมากไม่สามารถเลี้ยงกระบือได้

ผลกระทบของการเลิกเลี้ยงกระบือพบว่าเกษตรกรส่วนมากเห็นว่าไม่มีผลกระทบอันใดเกิดขึ้น เนื่องจากการใช้รถไถนาแทนแรงงานกระบือนั้นถึงแม้จะต้องเสียเงินค่าน้ำมัน แต่เมื่อเปรียบเทียบกับงานที่ได้ก็คุ้มค่า (ร้อยละ 34.39) ส่วนเกษตรกรบางรายที่เปลี่ยนจากการเลี้ยงกระบือมาเลี้ยงโคแทนพบว่ามีความพึงพอใจที่เพิ่มขึ้น (ร้อยละ 21.87) ผลกระทบของเกษตรกรผู้เคยเลี้ยงกระบือบางรายให้ความคิดเห็นว่าขาดปุ๋ยคอก (ร้อยละ 15.62) รองลงมาผลกระทบโดยการเป็นหนี้สิน (ร้อยละ 9.37) เนื่องจากการขายกระบือแล้วมาซื้อรถไถนานั้นบางครั้งเงินที่ได้ไม่เพียงพอจำเป็นต้องกู้เงินมาเพิ่ม นอกจากนี้ยังมีเกษตรกรอีก 2 รายที่ได้เสนอความคิดเห็นว่าเมื่อไม่มีกระบือแล้ว ทำให้วิถีชีวิตการดำรงชีพของคนเปลี่ยนไปจากเดิม ที่เคยเป็นธรรมชาติบ้านไร่ปลายนาเคยใช้แรงงานกระบือในการไถนาเปลี่ยนมาใช้รถไถนาเดินตามแทนซึ่งเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น และผลกระทบอีกอย่างก็คือขาดตัวที่จะมากำจัดและทำลายวัชพืช เพราะว่าจากเดิมที่มีกระบือเป็นตัวกำจัดและทำลายวัชพืชได้เป็นอย่างดีเนื่องจากกระบือเป็นสัตว์ที่ไม่เลือกกิน กระบือจะกินหญ้าทุกชนิดที่มีตามฤดูกาล

ข้อเสนอแนะในการเริ่มเลี้ยงกระบือ เกษตรกรได้ให้ความคิดเห็นว่าถ้าเปลี่ยนอาชีพมาเป็นการเลี้ยงโคแทนจะให้ผลตอบแทนที่ดีกว่าการเลี้ยงกระบือ (ร้อยละ 76.67) ทั้งนี้เพราะว่าการเลี้ยงโคเลี้ยงง่าย โตเร็วกว่าการเลี้ยงกระบือ โคไม่จู้ร้อนไม่จำเป็นต้องใช้น้ำมากและเนื้อโคเป็นที่นิยมของผู้บริโภค และเป็นที่นิยมของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคเนื้อ โดยเฉพาะโคพันธุ์ฮินดูบราซิลจะเลี้ยงไว้เป็นโคสวยงาม ส่วนเกษตรกรผู้เคยเลี้ยงกระบือเห็นด้วยกับการเริ่มเลี้ยงกระบือใหม่ (ร้อยละ 16.67) ถ้าได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ และนอกนั้น ไม่ต้องการเลี้ยงกระบือเพราะไม่มีทุนในการเลี้ยงกระบือ (ร้อยละ 6.67)

การวางแผนเริ่มเลี้ยงกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือที่มีความสนใจต้องการเลี้ยงกระบือมีการวางแผนที่เหมือนกันดังนี้คือ ถ้าได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ โดยเฉพาะในเรื่องพันธุ์กระบือ เมล็ดพันธุ์พืชอาหารสัตว์ ยาและเวชภัณฑ์รักษาโรค

ตารางที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือ

รายการ	จำนวน (n=30)	ร้อยละ
ระยะเวลาที่เลิกเลี้ยงกระบือ		
น้อยกว่า 5 ปี	24	80
มากกว่า 5 ปี	6	20
ระยะเวลาที่เคยเลี้ยงกระบือ		
น้อยกว่า 9 ปี	3	10
10-19 ปี	10	33.33
20-29 ปี	12	40
มากกว่า 30 ปี	5	16.67
สาเหตุของการเลิกเลี้ยงกระบือ		
การใช้รถไถนาแทนกระบือ	27	55.1
เลี้ยงโคแทนกระบือ	9	18.37
ขาดแรงงาน	7	14.28
ขาดแหล่งน้ำ	3	6.12
ขายเพื่อทำบุญ	1	2.04
ลงทุนสร้างโรงสีข้าว	1	2.04
ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม	1	2.04
ผลกระทบของการเลิกเลี้ยงกระบือ		
ไม่มีผลกระทบ	11	34.37
คุณภาพชีวิตดีขึ้น	7	21.87
ขาดปุ๋ยคอก	5	15.62
เป็นหนี้สิน	3	9.37
เปลืองค่าใช้จ่ายในการไถนา	4	12.5
วิถีชีวิตเปลี่ยนไป	1	3.12
ขาดกระบือกำจัดวัชพืช	1	3.12

ตารางที่ 3 (ต่อ)

รายการ	จำนวน(n=30)	ร้อยละ
ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเริ่มเลี้ยงกระบือ		
เลี้ยงโคให้ผลตอบแทนดีกว่า	23	76.67
ต้องการให้รัฐช่วยเหลือ	5	16.67
ไม่มีเงินทุน และไม่ต้องการเลี้ยง	2	6.67

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุป

จากการวิจัยเรื่อง สภาพการเลี้ยงกระบือในบ้าน โคนเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์คือ ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกร สภาพการเลี้ยงกระบือ การตลาดและปัญหาการซื้อขายกระบือเนื้อ คัดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงกระบือ และการเริ่มเลี้ยงกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือและเกษตรกรผู้เลิกเลี้ยงกระบือในบ้าน โคนเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเป็นเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือในบ้าน โคนเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์จำนวน 5 รายและสุ่มตัวอย่างเกษตรกรผู้เลิกเลี้ยงกระบือในบ้าน โคนเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์จำนวน 30 ราย โดยใช้แบบสัมภาษณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งลักษณะของแบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือและเกษตรกรผู้เลิกเลี้ยงกระบือ ตอนที่ 2 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการเลี้ยงกระบือและตลาดกระบือ ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและข้อเสนอแนะ ในการเริ่มเลี้ยงกระบือ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) หาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือและผู้เลิกเลี้ยงกระบือเป็นเพศชายจำนวน 19 ราย เป็นเพศหญิง 16 ราย เกษตรกรทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธและมีสถานภาพสมรส ส่วนมากจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เกษตรกรส่วนมากมีช่วงอายุระหว่าง 46-61 ปี สมาชิกในครอบครัวระหว่าง 3-5 คน อาชีพหลักของเกษตรกรประกอบอาชีพทำนา ประกอบอาชีพเสริมในการเลี้ยงสัตว์มากที่สุด โดยเฉพาะการเลี้ยง โคเนื้อ พื้นที่ในการประกอบอาชีพของเกษตรกรอยู่ระหว่าง 5-15 ไร่

เกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 2-5 ตัว ส่วนมากเป็นกระบือเพศเมีย (ร้อยละ 75) อยู่ในช่วงระยะกระบือรุ่น (ร้อยละ 32.14) กระบือที่เกษตรกรเลี้ยงจะเป็นกระบือปลักทั้งหมดจุดประสงค์ของการเลี้ยงกระบือเกษตรกรส่วนมากเลี้ยงกระบือไว้เพื่อขายเป็นกระบือเนื้อ ระยะเวลาที่ใช้ในการเลี้ยงกระบืออยู่ในช่วง 2-3ปี โดยทั่วไปแล้วกระบือเพศผู้จะขายได้ราคาดีกว่ากระบือเพศเมีย เพราะว่ากระบือเพศผู้ที่อายุเท่ากันกับกระบือเพศเมียจะตัวใหญ่กว่าเพราะโคเร็วกว่า ดังนั้นกระบือเพศผู้จึงขายได้ราคาดีกว่ากระบือเพศเมีย ลักษณะการเลี้ยงกระบือของเกษตรกร

จะเป็นแบบปล่อยทุ่งทั้งหมด ส่วนลักษณะของคอกกระบือ ส่วนใหญ่เกษตรกรจะปลูกสร้างคอกไว้ได้ยุ่งช้า การจัดการในเรื่องอาหาร ในการให้อาหารส่วนมากจะปล่อยให้กระบือแทะเล็มตามที่รกร้างว่างเปล่า สวนสาธารณะ สวน และทุ่งนาเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว ส่วนในฤดูแล้งก็จะมีฟางข้าวให้กิน และไม่มีการเสริมอาหารขึ้นแต่อย่างใด ในเรื่องของการผสมพันธุ์จะมีรูปแบบเดียวกันคือ จะปล่อยให้กระบือผสมพันธุ์กันเอง การเลี้ยงกระบือเพศผู้ของเกษตรกรจะไม่มีคอนแต่อย่างใด เกษตรกรทุกรายมีการทำวัคซีนให้กับกระบือ โดยเฉพาะวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อย (Foot and Mouth Disease) โดยอาสาสมัครประจำหมู่บ้านเป็นผู้ทำวัคซีน ในการเลี้ยงกระบือส่วนมากจะพบปัญหาเดียวกันคือ ในฤดูแล้งจะไม่มีหญ้าให้กระบือกิน และในฤดูทำนาจะไม่มีพื้นที่สำหรับเลี้ยงกระบือ

เกษตรกรต้องการให้ภาครัฐมีโครงการกู้ยืมแม่พันธุ์กระบือ และรองลงมาคือเมล็ดพันธุ์พืชอาหารสัตว์ โดยเกษตรกรต้องการให้ภาครัฐจัดหาเมล็ดพันธุ์พืชอาหารสัตว์ราคาถูก และ เกษตรกรต้องการให้ภาครัฐส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการใช้ยา และเวชภัณฑ์

แหล่งที่ซื้อกระบือเกษตรกรส่วนใหญ่ได้รับมรดกจากบรรพบุรุษที่เลี้ยงสืบต่อๆ กันมานานนับหลายสิบปี มวลเหตุจูงใจที่เกษตรกรตัดสินใจซื้อกระบือ เพราะว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ต้องการที่จะมีอาชีพเสริม ในเรื่องต้นทุนในการเลี้ยงกระบือส่วนใหญ่ไม่ได้ลงทุนมากนอกจากค่าพันธุ์กระบือ เกษตรกรบางรายไม่ได้ลงทุนในส่วน of ค่าพันธุ์ เพราะได้รับพันธุ์กระบือจากพ่อแม่ที่เคยเลี้ยงแล้วให้ลูกเลี้ยงต่อ หรือบางรายจำเป็นต้องซื้อกระบือจากแหล่งต่างๆ โดยเฉลี่ยแล้วราคากระบืออยู่ระหว่าง 7,000-10,000 บาท คอตัว ทั้งนี้ทั้งนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับน้ำหนักตัวกระบือแต่อย่างใด แต่ราคาจะขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผู้ขายและผู้ซื้อ จึงไม่มีปัญหาการซื้อขายกระบือว่าไม่มีความยุติธรรม มวลเหตุจูงใจที่ขายเพราะว่าต้องการเงินให้ลูกเรียนหนังสือ ราคาที่ขายหลังจากเลี้ยงกระบือแล้ว 2-3 ปี จะขายได้ราคาประมาณ 15,000-20,000 บาท คอตัว สำหรับกระบือเพศผู้อายุ 3ปีขึ้นไปและ 10,000-13,000 บาท คอตัว สำหรับกระบือเพศเมียอายุ 3ปีขึ้นไป

เกษตรกรผู้ที่เคยเลี้ยงกระบือพบว่าเลิกเลี้ยงกระบือมานานกว่า 5ปี (ร้อยละ 80) เกษตรกรผู้เคยเลี้ยงกระบือมานานนับหลายสิบปี ซึ่งส่วนมากจะเคยเลี้ยงกระบืออยู่ในช่วง 20-29ปี (ร้อยละ 40) สาเหตุของการเลิกเลี้ยงกระบือพบว่า เกษตรกรส่วนมากมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนจากการใช้แรงงานกระบือมาใช้แรงงานรถไถนาแทน (ร้อยละ 55.1) ผลกระทบของการเลิกเลี้ยงกระบือพบว่า เกษตรกรส่วนมากไม่มีผลกระทบอันใดเกิดขึ้น เนื่องจากการใช้แรงงานรถไถนาแทนแรงงานกระบือถึงจะต้องเสียเงินค่าจ่ายในการไถนา แต่เมื่อเปรียบเทียบกับงานที่ได้ ซึ่งให้ผลตอบแทนคุ้มค่า (ร้อยละ 34.39) ข้อเสนอแนะในการเริ่มเลี้ยงกระบือ ได้ให้ความคิดเห็นว่าถ้าเปลี่ยนอาชีพมาเป็นการเลี้ยงโคแทนกระบือจะให้ผลตอบแทนที่ดีกว่าการเลี้ยงกระบือ (ร้อยละ 76.67) ทั้งนี้

เพราะว่าการเลี้ยงโคง่ายโตเร็วกว่าการเลี้ยงกระบือ โคน้ำจืดร้อนไม่จำเป็นต้องใช้น้ำมากและเป็นที่นิยมของเกษตรกรในปัจจุบันทั้งผู้เลี้ยงและผู้บริโภค โดยเฉพาะโคพันธุ์ฮินดูบราซิล การวางแผนในการเริ่มเลี้ยงกระบือของเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือที่มีความสนใจต้องการเลี้ยงกระบือมีการวางแผนที่เหมือน ๆ กันดังนี้ คือ ถ้าได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐ โดยเฉพาะในเรื่อง จัดหาพันธุ์กระบือ เมล็ดพันธุ์พืชอาหารสัตว์ และส่งเสริมความรู้การใช้ยา และเวชภัณฑ์รักษาโรค

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการศึกษาสภาพการเลี้ยงกระบือในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่าการเลี้ยงกระบือของเกษตรกรยังจำนวนผู้เลี้ยงน้อยมาก เกษตรกรควรมีการเลี้ยงกระบือให้มาก เพราะว่าการเลี้ยงกระบือให้ประโยชน์มาก โดยเฉพาะการทำลายวัชพืชกระบือสามารถกำจัดได้ดีกว่าโคเพราะกระบือไม่เลือกกิน สามารถกินอาหารได้หลายชนิด ทนทานต่อสภาพแห้งแล้ง มีคุณสมบัติในการใช้อาหารได้ดีสามารถเปลี่ยนหญ้า และฟางข้าวที่มีคุณค่าทางอาหารต่ำให้เป็นเนื้อที่มีคุณภาพสูงได้ด้วยเหตุนี้ควรมีการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ผู้เลี้ยงกระบือ และควรมีการส่งเสริมความรู้ด้านทฤษฎีและปฏิบัติให้มากขึ้น รวมทั้งควรมีการจัดหาตลาดรองรับกระบือที่แน่นอน ซึ่งสอดคล้องกับ ธันวา ใจเที่ยง (2546 : 3) ได้กล่าวว่า “ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ” เป็นการกล่าวถึง “ชุมชนหมู่บ้านไทยคือชุมชนแห่งความพอเพียง” กระบือเป็นสัตว์คู่กับชาวนามานานแล้ว ดังนั้นจึงควรสนับสนุนให้เกษตรกรรู้จักใช้ประโยชน์จากกระบือให้มากขึ้น ทั้งทางด้านการใช้แรงงานกระบือ การใช้ประโยชน์จากเนื้อกระบือ และการใช้ประโยชน์จากมูลกระบือ

5.2.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การทำการวิจัยในลักษณะการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยควรมีเวลามากพอสมควร เพราะในการออกไปสัมภาษณ์เกษตรกรในพื้นที่ต่างจังหวัด ต้องใช้เวลามากในการเก็บรวบรวมข้อมูล
2. วิธีการไปสัมภาษณ์เกษตรกร ควรเป็นการสนทนามากกว่าการไปซักถาม เพื่อสร้างความเป็นกันเองระหว่างผู้สัมภาษณ์กับเกษตรกร เพื่อให้เกิดความไว้วางใจ และการสัมภาษณ์ควรใช้คำพูดที่เกษตรกรสามารถเข้าใจได้ง่าย ไม่ใช่คำศัพท์วิชาการมากเกินไป ก่อนที่จะสัมภาษณ์ทุกครั้งควรชี้แจงวัตถุประสงค์ให้เกษตรกรทราบก่อนเสมอ เวลาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ควรเป็นช่วงตอนเช้าและตอนเย็น เพราะเวลากลางวันเกษตรกรไม่มีเวลาว่าง เนื่องจากออกไปทำงานนอกบ้าน

3. ควรมีการวิจัยในลักษณะการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการเลี้ยงกระบืออีกในหลายๆพื้นที่ เพื่อที่จะนำข้อมูลมาเปรียบเทียบอันจะนำไปสู่การสนับสนุน ส่งเสริมให้มีการเลี้ยงกระบือเพิ่มมากขึ้น

บรรณานุกรม

- จรัญ จันทลักขณา. 2527. ควายในระบบไร่นาไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช. 131 น.
- จิราภรณ์ คำแก้ว. 2546. “ควาย”. ควาย. แหล่งที่มา : <http://www.school.net.th/library/create-web/10000/generalty/10000-9552.html>. 22 มีนาคม 2549.
- จิรสิทธิ์ สังก์ประเสริฐ. 2531. การขุนโค-กระบือ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินติ้ง เฮาส์. 152 น.
- ธันวา ใจเที่ยง. 2546. หมู่บ้านชาวนาปฏิวัติบนแผ่นดินอีสานตอนบน. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี. 193 น.
- นุทนาถ ชัดไรสง. 2545. ทัศนคติเกี่ยวกับเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กองทุนละ 1 ล้านบาทของประชาชนหมู่บ้านร่วมเย็น ตำบล โคกกลาง อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์. กรุงเทพฯ : ปัญหาพิเศษครุศาสตร์อุตสาหกรรมบัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. 42 น.
- บุผา ธรรมนาม. 2545. ศึกษาการใช้ประโยชน์จากเงินกองทุนหมู่บ้านของเกษตรกร : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลตาตม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์. กรุงเทพฯ : ปัญหาพิเศษครุศาสตร์อุตสาหกรรมบัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. 36 น.
- เพ็ญแข แสงแก้ว. 2541. การวิจัยทางสังคมศาสตร์. ภาควิชาคณิตศาสตร์และสถิติ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 274 น.
- เพ็ญพิชญา เตียว. 2546. www.thairath.co.th. ควายไทยในสวนปาล์ม ได้ทั้งแรงงานและเสริมการท่องเที่ยวแหล่งที่มา : <http://www.thairath.co.th/thairath1/2546/farming/apr/30/farm/asp.26>. มีนาคม 2549.
- ภรณ์ ยมสิงห์. 2545. สภาพการเลี้ยงโคนมและตลาดเนื้อโคใน อำเภอย่าง จังหวัดเพชรบุรี. กรุงเทพฯ : ปัญหาพิเศษครุศาสตร์อุตสาหกรรมบัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. 53 น.
- สุภาพ วาดเขียน. 2523. วิธีวิจัยและสถิติการวิจัยในการศึกษาศาสตร์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช. 232 น.
- สุรัช ชาศรีรัตน์. 2524. การผลิตโค-กระบือ. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสัตวบาล มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน. 90 น.
- สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. 2527. หลักการวิจัยทางการศึกษา. กรุงเทพฯ : โอ เอส พรินติ้งเฮาส์. 211 น.

บรรณานุกรม (ต่อ)

เสกสรร เตะระรัง และอัจฉรา ฉายาทอง. 2548. “ควายไทย”. Introduction. แหล่งที่มา :

<http://ns.yupparaj.ac.th/web2003/401-11/portfolio2.html>. 22 มีนาคม 2549.

อุทิศ ผลสง่า. 2546. ความคิดเห็นเกี่ยวกับอาชีพการเลี้ยงปลุกัดควัวของเกษตรกร บ้านหนองสามขา

ต. หนองบัว อ. หนองกงศรี จ. กาฬสินธุ์ ปี 2547. กรุงเทพฯ : ปัญหาพิเศษครุศาสตร์

อุตสาหกรรมบัณฑิต สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. 43 น.

Agmass. 2545. “อยากได้ข้อมูลควายไทย”. อยากได้ข้อมูลควายไทย. แหล่งที่มา :

<http://board.dserver.org/papa/00000053.html>. 26 มีนาคม 2549.

แบบสัมภาษณ์

เลขที่.....

ผู้เลี้ยงกระบือ

สภาพการเลี้ยงกระบือในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

ชื่อผู้สัมภาษณ์ .....

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ นาย/นาง/นางสาว.....

ที่อยู่ บ้านเลขที่ ..... หมู่ที่ 11 บ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

เบอร์โทรศัพท์.....

*****

กำหนดให้ โปรดทำเครื่องหมาย ลงใน ( ) หน้าข้อความที่ต้องการและ/หรือ กรอกผลการสัมภาษณ์ลงในช่องว่างของแบบสัมภาษณ์ ในกรณีที่ผู้ตอบไม่เข้าใจความหมายของคำถามข้อใดให้ผู้สัมภาษณ์อธิบายคำถามให้เข้าใจคำถามในข้อนั้นๆ

ตอนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นของเกษตรกร

1. เพศ

( ) ชาย ( ) หญิง

2. อายุ.....ปี

3. สถานภาพ

( ) โสด ( ) สมรส ( ) หย่าร้าง

( ) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

4. นับถือศาสนา

( ) พุทธ ( ) คริสต์ ( ) อิสลาม

5. ระดับการศึกษา

- ( ) จบชั้นประถม ( ) จบชั้นมัธยมต้น ( ) จบชั้นมัธยมปลาย
 ( ) อนุปริญญาตรี ( ) ปริญญาตรี ( ) สูงกว่าปริญญาตรี
 ( ) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

6. สมาชิกในครอบครัว.....คน ชาย.....คน หญิง.....คน

7. อาชีพหลักคือ.....

8. อาชีพเสริมคือ.....

9. พื้นที่ในการประกอบอาชีพของตัวเอง.....ไร่ ไร่เช่า.....ไร่ ค่าเช่า.....บาท/ปี

10. รายได้เฉลี่ยต่อปี.....บาท

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการเลี้ยงกระบือ

1. ข้อมูลทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงกระบือ

1.1 จำนวนกระบือที่เลี้ยง.....ตัว เพศผู้.....ตัว เพศเมีย.....ตัว

กระบือพ่อพันธุ์.....ตัว

กระบือแม่พันธุ์ท้องว่าง.....ตัว

กระบือแม่พันธุ์อุ้มท้อง.....ตัว

กระบือแม่พันธุ์เลี้ยงลูก.....ตัว

ลูกกระบือหย่านนม.....ตัว

กระบือรุ่น.....ตัว

1.2 พันธุ์กระบือที่เลี้ยง.....

1.3 จุดประสงค์หลักของการเลี้ยงกระบือ (เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

( ) เพื่อขายเป็นกระบือเนื้อ

( ) เพื่อใช้แรงงาน

( ) ต้องการลูกกระบือ

( ) สืบต่อจากบรรพบุรุษ

( ) อื่นๆ โปรดระบุ.....

1.4 ระยะเวลาในการเลี้ยงกระบือ (จนกว่าจะขายใช้เวลา) .....ปี

2. การจัดการเกี่ยวกับกระบือ

2.1 ลักษณะการเลี้ยงกระบือ

- ( ) ปล่อยทุ่ง
- ( ) ผูกยื่นโรง
- ( ) อื่นๆ.....

2.2 ลักษณะของโรงเรือน

- ( ) คอกใต้ถุนบ้าน
- ( ) คอกได้ขี้ขี้
- ( ) คอกที่สร้างแยกต่างหาก
- ( ) อื่นๆ.....

2.3 อาหารที่ใช้เลี้ยงกระบือประจำ

- ( ) หญ้าสด ( ) หญ้าผสมถั่ว ( ) ฟางข้าว
- ( ) หญ้าแห้ง ( ) อื่นๆ.....

2.4 อาหารเสริม

- ( ) ไม่มี
- ( ) มี(โปรตีน).....

2.5 การผสมพันธุ์

- ( ) ปล่อยให้ผสมกันเอง
- ( ) ูงผสม
- ( ) ผสมเทียม

2.6 การตอนกระบือและวิธีการตอน

- ( ) ไม่มี
- ( ) มี โดยวิธีการใด โปรตีน.....

2.7 การทำวัคซีน ชนิดของวัคซีน ผู้ที่ทำวัคซีนให้กับเกษตรกร

- กระบือที่เลี้ยงมีการทำวัคซีนหรือไม่

- ( ) ไม่มี
- ( ) มี/ชื่อวัคซีนที่ทำคือ
  - 1) .....
  - 2) .....
  - 3) .....

- ผู้ทำวัคซีน

( ) เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์ประจำอำเภอ

( ) อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน

( ) อื่นๆ.....

2.7 ปัญหาที่พบในการเลี้ยงกระบือ.....

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการตลาดซื้อขายกระบือ

1. แหล่งซื้อกระบือ

( ) ตลาดนัดโคกระบือ

( ) พ่อค้าคนกลาง

( ) เพื่อนเกษตรกร

( ) หน่วยงานของรัฐ

( ) อื่นๆ โปรดระบุ.....

2. มูลเหตุจูงใจที่ทำให้ซื้อกระบือ.....

3. ต้นทุนในการเลี้ยงกระบือ

( ) พันธุ์กระบือ/ราคาเฉลี่ยต่อตัวประมาณ.....บาท

( ) ค่าเตรียมดินในการเตรียมแปลงพืชอาหารสัตว์.....บาท

( ) ค่าเมล็ดพันธุ์พืชอาหารสัตว์.....บาท

( ) ค่าอาหารข้นและอาหารเสริม.....บาท

( ) ค่าเวชภัณฑ์และวัคซีน.....บาท

( ) อื่นๆ โปรดระบุ.....

รวมต้นทุนในการเลี้ยงกระบือ.....บาท

4. แหล่งที่ขายกระบือ

- ( ) ตลาดนัด โคกระบือ
 ( ) พ่อค้าคนกลาง
 ( ) เพื่อนเกษตรกร
 ( ) จำหาละเพื่อขายเนื้อกระบือ
 ( ) อื่นๆ โปรดระบุ.....

5. เหตุจูงใจที่ทำให้ขายกระบือ.....

6. กระบือเพศเมียที่ขายอายุประมาณ.....ปี/เดือน ราคา.....บาท

7. กระบือเพศผู้ที่ขายอายุ.....ปี/เดือน ราคา.....บาท

8. กำไรต่อตัวประมาณ.....บาท

9. ขาดทุนต่อตัวประมาณ.....บาท

10. การขายกระบือให้กับผู้ซื้อกระบือมีความยุติธรรมหรือไม่

- ( ) ยุติธรรม เพราะ.....
 ( ) ไม่ยุติธรรม เพราะ.....

11. ความต้องการความช่วยเหลือจากภาครัฐ

- ( ) ต้องการ ในเรื่องใด.....
 .....
 .....

- ( ) ไม่ต้องการ เพราะเหตุใด.....
 .....
 .....

12. ปัญหาที่พบในการซื้อขายกระบือ.....
 .....
 .....
 .....

ขอขอบคุณในการให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์

นายอนุท พัดไรตง

ผู้วิจัย

แบบสัมภาษณ์

เลขที่.....

ผู้เลิกเลี้ยงกระบือ

สภาพการเลี้ยงกระบือในบ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

ชื่อผู้สัมภาษณ์ .....

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ นาย/นาง/นางสาว.....

ที่อยู่ บ้านเลขที่ ..... หมู่ที่ 11 บ้านโคกเมฆ ตำบลบ้านคู อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์

เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ.....

*****

คำแนะนำ โปรดทำเครื่องหมาย ลงใน ( ) หน้าข้อความที่ต้องการและ/หรือ กรอกผลการสัมภาษณ์ลงในช่องว่างของแบบสัมภาษณ์ ในกรณีที่ผู้ตอบไม่เข้าใจความหมายของคำถามข้อใดให้ผู้สัมภาษณ์อธิบายคำถามให้เข้าใจคำถามในข้อนั้นๆ

ตอนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นของเกษตรกร

1. เพศ

( ) ชาย ( ) หญิง

2. อายุ.....ปี

3. สถานภาพ

( ) โสด ( ) สมรส ( ) หย่าร้าง

( ) อื่นๆ (โปรดระบุ).....

4. นับถือศาสนา

( ) พุทธ ( ) คริสต์ ( ) อิสลาม

5. ระดับการศึกษา

( ) จบชั้นประถม ( ) จบชั้นมัธยมต้น ( ) จบชั้นมัธยมปลาย

( ) อนุปริญญาตรี ( ) ปริญญาตรี ( ) สูงกว่าปริญญาตรี

( ) อื่นๆ(โปรดระบุ).....

6. สมาชิกในครอบครัว.....คน ชาย.....คน หญิง.....คน

6. ความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผนในการเลี้ยงกระบือในอนาคต.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

